

Bakalářská práce

Proměna výuky dějepisu v Liberci a okolí po roce 1989

Studijní program:

B0114A300071 Dějepis se zaměřením na vzdělávání

Studijní obory:

Dějepis se zaměřením na vzdělávání
Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání

Autor práce:

Veronika Tomášková

Vedoucí práce:

PhDr. Milan Ducháček, Ph.D.
Katedra historie

Liberec 2023

Zadání bakalářské práce

Proměna výuky dějepisu v Liberci a okolí po roce 1989

<i>Jméno a příjmení:</i>	Veronika Tomášková
<i>Osobní číslo:</i>	P19000258
<i>Studijní program:</i>	B0114A300071 Dějepis se zaměřením na vzdělávání
<i>Specializace:</i>	Dějepis se zaměřením na vzdělávání Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání
<i>Zadávací katedra:</i>	Katedra historie
<i>Akademický rok:</i>	2021/2022

Zásady pro vypracování:

Práce chce být pokusem o zachycení dilemat spojených s proměnou obsahu a metod výuky dějepisu po roce 1989. Pro obtížnost tématu se autorka pokusí téma zpracovat na základě práce s pamětníky v Liberci a okolí. Základní metodou k zachycení zmíněné transformace bude práce s narátory v duchu postupů Centra orální historie ÚSD AV ČR v.v.i. (Vaněk, Mücke, Pelikánová, viz bibliografie níže).

Východiskem bude několik strukturovaných baterií otázek, jež si studentka vypracuje na základě studia relevantní literatury a pramenů k období pozdní normalizace a transformace (viz bibliografie). Zároveň na základě práce s literaturou a archivních sond do regionálních i centrálních fondů týkajících se agendy školství (např. Národní archiv, fondy Ministerstva školství ČSR a Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy ČR) porovná jednotlivé zkušenosti, očekávání a reflexi školní praxe, získaných od pamětníků, s dobovými dokumenty a transformačními představami. Výsledné srovnání se pokusí shrnout v soudržný text, jenž by se v ideálním případě mohl stát východiskem pro další bádání, rozšiřující zkoumání do dalších regionů.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce:

Jazyk práce:

tištěná/elektronická

Čeština

Seznam odborné literatury:

- PRAMENY
- Státní okresní archiv Liberec – Fond Městský národní výbor Liberec
- Severočeské muzeum v Liberci – Sb. Socialismus
- Národní archiv - fondy Ministerstva školství ČSR a Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy ČR
- LITERATURA:
- BUMBOVÁ, Jiřina. Listopad 1989 na VŠST v Liberci. Liberec, 2013. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci. Katedra historie 2013. Vedoucí práce Mgr. Lozoviuková Kateřina, PhD.
- CUHRA, Jaroslav – Jiří ELLINGER – Adéla GJURIČOVÁ – Vít SMETANA. České země v evropských dějinách: 4. Praha: Paseka, 2006.
- KALINOVÁ, Lenka. Konec nadějí a nová očekávání: K dějinám české společnosti 1969-1993. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2043-7.
- KOCIAN, Jiří – PAŽOUT, Jaroslav – VILÍMEK, Tomáš – BALÍK, Stanislav – HLOUŠEK, Vít. Dějiny Komunistické strany Československa IV: (1969-1993). Praha: Academia, 2020. 591 s. ISBN 978-80-200-3174-7.
- KOLÁŘ, Pavel – Michal PULLMANN. Co byla normalizace?: Studie o pozdním socialismu. Praha: NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 2017. ISBN 978-80-7422-560-4.
- NOVOTNÝ, Miroslav a kol. Velké dějiny země Koruny české: školství a vzdělanost. Praha: Paseka, 2020.
- PELIKÁNOVÁ, Hana – Miroslav VANĚK – Pavel MŮCKE. Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-08.
- POSPÍŠILOVÁ, Tereza – Magdaléna ŠŤOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ. Příběhy budování občanského sektoru v České republice po roce 1989. Praha: Karolinum, 2019. ISBN 978-80-249-4427-1.
- PULLMANN, Michal. Konec experimentu: Přestavba a pád komunismu v Československu. Dolní Břežany: Scriptorium, 2011. ISBN 978-80-87271-31-5.
- URBÁŠEK, Pavel. Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN: 978-80-244-1879-7-
- VANĚK, Miroslav – Přemysl HOUDA. Střípky mozaiky: Každodenní život české společnosti v období normalizace a transformace z pohledu orální historie. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2016. ISBN 978-80-87398-97-5.
- VANĚK, Miroslav – Lenka KRÁTKÁ – editoři. Příběhy (ne)obyčejných profesí: Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2813-4.
- VANĚK, Miroslav – Pavel MŮCKE. Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie. 2. vydání. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2931-5.
- ZÍDEK, Petr. Lidé roku 1989: Vítězové a poražení sametové revoluce. Praha: Radioservis, 2019. ISBN 978-80-242-6319-9.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

<https://historicalthinking.ca/historical-thinking-concepts>

<http://www.dejepis21.cz/dejepis-v-21-stoleti>

<https://historylab.cz/>

PAMĚTNÍCI:

Mgr. Václav Ulvr

PaedDr. Ivan Bacmaňák

Vedoucí práce:

PhDr. Milan Ducháček, Ph.D.

Katedra historie

Datum zadání práce:

17. dubna 2022

Předpokládaný termín odevzdání: 28. dubna 2023

L.S.

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.

děkan

doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.

vedoucí katedry

V Liberci dne 17. dubna 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat svému vedoucímu bakalářské práce PhDr. Milanu Ducháčkovi, Ph.D. za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování této práce. Také bych ráda poděkovala Mgr. Věře Anderové, PaedDr. Ivanu Bacmaňák, Mgr. Lubošovi Brettovi. PhDr. Evě Hovorkové Týlové, Mgr. Evě Josífková, Mgr. Ivanu Nývlt a Mgr. Václavu Ulvrovi, že si na mě udělali čas a podělili se se mnou o své vzpomínky.

Anotace:

Práce chce být pokusem o zachycení dilemat spojených s proměnou obsahu a metod výuky dějepisu po roce 1989. Pro obtížnost tématu se autorka pokusí téma zpracovat na základě práce s pamětníky v Liberci a okolí. Základní metodou k zachycení zmíněné transformace bude práce s narátory v duchu postupů Centra orální historie ÚSD AV ČR v.v.i. (Vaněk, Mücke, Pelikánová).

Východiskem bude několik strukturovaných baterií otázek, jež si studentka vypracuje na základě studia relevantní literatury a pramenů k období pozdní normalizace a transformace. Zároveň na základě práce s literaturou a archivních sond do regionálních i centrálních fondů týkajících se agendy školství (např. Národní archiv, fondy Ministerstva školství ČSR a Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy ČR) porovná jednotlivé zkušenosti, očekávání a reflexi školní praxe, získaných od pamětníků, s dobovými dokumenty a transformačními představami. Výsledné srovnání se pokusí shrnout v soudržný text, jenž by se v ideálním případě mohl stát východiskem pro další bádání, rozšiřující zkoumání do dalších regionů.

Klíčová slova:

výuka dějepisu, 1989, transformace, učebnice dějepisu, československé školství

Annotation:

The assignment wants to be an attempt to capture dilemmas associated with the change in the content and methods of teaching history after the year 1989. Due to the difficulty of the topic, the author will try to work on the topic based on cooperation with contemporary witnesses in and around Liberec. The basic method to capture the aforementioned transformation will be the work with narrators in the spirit of the procedures of the Oral History Center of the Academy of Sciences of the Czech Republic v.v.i. (Vaněk, Mücke, Pelikánová).

The starting point will be several structured batteries of questions that the student will develop based on the study of relevant literature and sources for the period of late normalization and transformation. At the same time, based on work with literature and archival probes into regional and central funds related to the education agenda (e.g. the National Archives, funds of the Ministry of Education of the Czechoslovakian Republic and the Ministry of Education, youth and sports of the Czech Republic), the student will compare individual experiences, expectations and reflections of school practice, obtained from contemporary witnesses, with contemporary documents and transformational ideas. The student will try to summarize the resulting comparison in a coherent text, which could ideally become a starting point for further research, extending the research to other regions.

Key words:

teaching history, 1989, transformation, history textbook, Czechoslovak education

Obsah

Úvod	5
Metodologická literatura	7
Faktografická literatura	9
1. Změny ve školství po roce 1989 v Československu	13
1.1. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy	13
1.1.1. MŠMT ze strany výuky dějepisu	15
1.2. Občanské fórum a učitelé dějepisu na pražských gymnáziích	17
1.3. Studenti	20
2. Výuka dějepisu před rokem 1989	22
2.1. Pohled pamětníků na výuku dějepisu před rokem 1989	22
2.2. Učebnice před rokem 1989	26
2.3. Shrnutí	28
3. Výuka dějepisu v Libereckém kraji po roce 1989	30
3.1. Změny na školách během vlny reforem	30
3.2. Pohled pamětníků na výuku dějepisu	33
3.2.1. Podpora školy a nové metody	38
3.3. Učebnice dějepisu po roce 1989	39
3.4. Shrnutí	41
Závěr	43
Seznam pramenů a literatury:	47
Prameny:	47
Literatura:	48
Pamětníci:	49

Úvod

Námět této práce jsem si vybrala zejména z toho důvodu, že se sama chci v budoucnu stát učitelkou. Věřím tomu, že pokud se něčemu chcete v životě profesně věnovat, měli byste znát alespoň historický kontext vašeho oboru.

Jak už vyplývá z názvu, hlavním tématem práce je proměna výuky dějepisu po roce 1989 v Libereckém kraji. Když jsem téma vymýšlela, všimla jsem si, že se hodně mluví o výuce za první republiky a koncepcích před tím. Neviděla jsem ale moc lidí hovořit o výuce a zvláště dějepisu po pádu komunistické strany. Proto jsem se rozhodla toto téma sama zpracovat.

Práci jsem koncipovala tak, aby jejím jádrem byla orální historie a práce s pamětníky, což má svá úskalí, kterým se budu věnovat níže. Chtěla jsem, aby na ni byla zaměřená, protože mě samotnou orální historie fascinuje. Není jednoduchá a ani není jednoznačná, protože paměť není dokonalá, ale s tímto předpokladem jsem se s tématem rozhodla vypořádat. Zároveň jsem měla měla oporu v literatuře, která mi pomohla se s tímto konceptem a přístupem obeznámit. Jejím využití se budu věnovat v metodologické části práce.

Když jsem vymýšlela otázky, na které bych chtěla svou práci odpovědět, soustředila jsem se na jevy týkající se změny. Jak moc se změnila výuka dějepisu po roce 1989? Proběhly vůbec nějaké změny? Jak vlastně výuka dějepisu vypadala po pádu komunistické strany? Jak tato změna dopadala na učitele? Dotkla se jich? Jak vypadal dějepis v devadesátých letech?

Všechny otázky byly zaměřeny obecně na celou Československou republiku. To by však pro účely bakalářské práce bylo příliš obsáhlé téma, a proto jsem se rozhodla je zúžit. Hlavním cílem mé práce je tedy seznámit čtenáře s dilematy výuky dějepisu po pádu komunistické diktatury ve zvoleném regionálním kontextu a zkoumat, zda se nějakým způsobem lišila od té před rokem 1989. Rozhodla jsem se zaměřit se na Liberecký kraj a to z důvodu dostupnosti materiálů a také kvůli osobním vazbám a kontaktům, které mi mohou pomoci k nalezení co nejvíce pamětníků z oblasti školství.

Výchozí rámec se zpětně může jevit lehce naivní, protože změna nenastane hned, musí mít čas. Doufala jsem ale, že se ve zvoleném časovém období změny projeví. V momentě, kdy už jsem měla takto svůj rámec nastavený, potřebovala jsem nastudovat metodologickou literaturu pro výzkumnou část mé práce, o které budu mluvit níže. Totéž platí také o části faktografické, kdy jsem potřebovala materiály, které by mi umožnily porozumět kontextu a podložit můj soubor otázek.

Jako jeden z hlavních zdrojů mi posloužila návštěva archivů. Konkrétně Národní archiv České republiky, kde jsem využila fond ministerstva školství ČSR

Zdroje z těchto fondů mi pomohly nejen ve vytvoření si nějaké představy o tom, jak období po revoluci v resortu školství vypadalo, ale doplnily mi také kulturní kontext a otevřely prostor pro nové otázky a oblasti zkoumání. Ve fondu jsem se zejména zkoumala návrhy ze strany československých občanů na úpravu školní výuky dějepisu.

Kromě návrhů na úpravu školství jsem zde našla i velké množství žádostí a petic, pomocí kterých lidé bojovali o změnu výuky cizího jazyka z ruštiny na angličtinu,¹ či návrhy na úpravu vzdělávacích rozvrhů k pedagogickým školám a nebo rozvrhy vydání nových učebnic pro různé předměty po roce 1990.

Na základě rozhovoru s pamětníkem Václavem Ulvrem jsem se dostala k Asociaci učitelů dějepisu (ASUD), kde mi umožnili přístup k jejich dosud nezpracovaným archivním materiálům. Na základě prostudování těchto dokumentů jsem se dozvěděla o úsilí především pražských dějepisářů, jejichž snahy však měly ohlas i v regionech.

Kromě obrazu o pražských učitelích dějepisu mi archiv poskytl nové otázky, které jsem mohla položit pamětníkům a zároveň i rozvést diskuzi o tom, jaký ohlas a dopad měly tyto snahy v Libereckém kraji, nebo zda tu byl nějaký markantní rozdíl.

Během svého bádání jsem navštívila také Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, kde se nachází kronika Tanvaldského gymnázia. Ta mi posloužila k porozumění situaci z pohledu místních učitelů a dokreslení tehdejší situace na Liberecku.

Při tvorbě úvodní baterie otázek jsem kladla důraz zejména na jejich jednoduchost. To hlavně z důvodu, aby otázka byla srozumitelná a nedocházelo k nepochopení, nebo dezinterpretaci dotazovaným pamětníkem. Samozřejmě se občas stávalo, že narátor stočil rozhovor jiným směrem. Bylo proto také zajímavé vnímat rozdíly mezi prvním a druhým setkáním, kdy se v některých případech odpovědi narátorů na otázky měnily. Na druhou stranu narátoři sami někdy poskytli malé stopy, které mě zavedly nečekaným směrem.

Další důležitým aspektem mé práce jsou samotní pamětníci. Úplně prvotním problémem bylo jejich samotné hledání. Konexe z mé základní a střední střední školy bohužel nevedly nikam. Naštěstí jsem již na začátku získala kontakty na dva z mých pamětníků. Rozhovory s

¹ Národní archiv ČR (NA ČR)- fond ministerstva školství ČSR (dále MŠ ČSR). signatura 17 - SM. karton 189, nezpracováno.

NA ČR, f. MŠ ČSR, sign. 3II - SM, kart. 159, nezprac.

NA ČR, f. MŠ ČSR, sign. 10 - SM, kart. 176, nezprac.

NA ČR, f. MŠ ČSR, sign. 11 - SM, kart. 177, nezprac.

NA ČR, f. MŠ ČSR, sign. 11, kart. 590, nezprac.

NA ČR, f. MŠ ČSR, sign. 17, kart. 828, nezprac.

nimi otvíraly nové otázky a zároveň vedly k dalším pamětníkům. Nakonec se mi podařilo získat hned sedm pamětníků z různých škol i měst.

S každým pamětníkem jsem pracovala trochu jinak, s některými jsem se sešla jednou a zároveň jsem pokládala otázky, které mi vyvstaly z jiných rozhovorů. S některými jsem se viděla vícekrát a každá schůzka přinesla něco jiného. Jedna z pamětnic mi dokonce i později sepsala své zpětně vybavené vzpomínky po našem setkání.

Metodologická literatura

V této podkapitole se chci věnovat metodologické části mé práce a hlavně knihám, které mi k ní pomohly. Důležitým aspektem mé práce byla orální historie, jejíž postupy mají však svá úskalí. O základních pojmech jsem již částečně povědomí měla, k potřebám bakalářské práce jsem však potřebovala postup práce zkoumat do více hloubky.

K prvnímu seznámení s orální historií mi posloužily hlavně metodologické příručky, a to zejména *Třetí strana trojúhelníka*² a *Naslouchat hlasům paměti*.³ Autoři, kteří se podíleli na obou knihách, jsou Miroslav Vaněk a Pavel Mücke. Oba autoři působili v Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České Republiky a jedna z jejich specializací je právě orální historie.

Knihy mi pomohly připravit se na rozhovory. Základem pro praktickou část mé práce bylo vymýšlení otázek, které jsem se na základě doporučení autorů knih snažila mít co nejjednodušší a zároveň srozumitelné pro narátora. Nejtěžším úkolem pro mě bylo najít vhodný počet otázek tak, aby jejich nadměrné množství nevedlo ke zničení výpovědi narátora, na což upozorňovala kniha *Třetí strana trojúhelníka*.⁴

Směrem k minimalizování otázek dodávám, že je dobré dát si do kontextu narátora, jak to sami zmiňují autoři v textu *Naslouchat hlasům paměti*. Sama jsem se později setkala se třemi typy narátorů, o kterých v příručce autoři hovořili.⁵ Jedním z nich byl narátor, který sám v sobě měl hodně myšlenek a stačila pouze otázka a sám se rozpovídal o svém životě a době. Problém s těmito narátory se skrýval v tom, že občas neodpovídali přímo na otázky, nebo utekli od

² VANĚK, Miroslav - MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. 2. vydání. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2931-5.

³ PELIKÁNOVÁ, Hana - VANĚK, Miroslav - MÜCKE, Pavel. *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-08.

⁴ VANĚK, Miroslav - MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. 2. vydání. Praha: Karolinum, 2015, s. 17–18. ISBN 978-80-246-2931-5.

⁵ PELIKÁNOVÁ, H. - VANĚK M. - MÜCKE P.. *Naslouchat hlasům paměti*, s. 64–70.

tématu. Na základě příručky bylo dobré s tímto typem narátorů udělat více setkání, protože se jejich výpověď s každým setkáním změnila a mnohdy se zlepšila i jejich soustředěnost k tématu.⁶

Ke konkrétnějšímu porozumění orální historie a své vlastní přípravě na rozhovory s pamětníky jsem využila knihu *Historie zrozená z rozhovorů*.⁷ Tato metodologická příručka je zaměřená na ukázky práce s pamětníky. Rozebírá, čemu se vyhnout, jak s nimi pracovat a zároveň ukazuje i samotné zpracování ukázek. Nejvíce poučná pro mě byla část, která se zabírala otázkou diskurzu při rozhovorech s lídry komunistické strany před rokem 1989. Autorka zde upozorňuje na problém, který se týká pojetí diskurzu narátora a badatele/tazatele. Pokud se sám tazatel nepodívá na problém ze stejné strany jako narátor může dojít k nedorozumění a tím pádem může dojít ke špatné interpretaci. To mě ovlivnilo, abych se zaměřila hlavně na srozumitelnost otázek, případně své otázky doplnila vysvětlením a návodem z jakého pohledu je potřeba se na dotazovaný problém dívat.⁸ Příkladem může být tato otázka: Vnímala/a jste nějaké změny v reakci ze strany rodičů? (Tendence změny ve výuce?), kterou jsem vždy doplňovala ukázkou reakce rodičů při změně výuky jazyka (z ruského jazyka na anglický), kdy se sdružení rodičů pustilo do psaní petic pro ministerstvo školství.⁹ Touto otázkou jsem se snažila zjistit zda se dělo něco podobného. Hlavním úsilím mé otázky bylo hlavně dodat nějaký srozumitelný kontext k osvětlení mé otázky.

Autorka zde poskytla i seznam zdrojů ze kterých ve své práci čerpala, díky kterému jsem objevila sociologickou příručku s názvem *Chápající rozhovor*. Jednou z hlavních myšlenek knihy byl konkrétní příklad, jak přistupovat k orální historii jako k rozhovoru, kdy samotný tazatel může vyjádřit sám svůj názor, pokud není radikální.¹⁰ Přivedla mě ale na otázku, zda by mi tento přístup pomohl získat od pamětníků hodnotnější výpovědi (pamětník by měl příjemnější pocit, protože by se jednalo o rozhovor dvou lidí), nebo zda by to naopak způsobilo snížení hodnoty konečné práce kvůli většímu zapojení tazatele. Nakonec jsem se rozhodla tuto metodu použít, nicméně pouze v těch rozhovorech, kde mi to připadalo vhodné.

Další kniha, která mi posloužila podobným způsobem, byla už více zaměřená na období, kterému se věnuji. Jedná se o knihu *Štřípky mozaiky*. Kniha (stejně jako předchozí tituly)

⁶ PELIKÁNOVÁ, H. - VANĚK, M. - MÜCKE, P.. Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 101–105. ISBN 978-80-7285-08.

⁷ PECKOVÁ, Barbora – RAJLOVÁ, Lucie – PEŠEK, Jiří (eds.). *Historie zrozená z rozhovoru: Interview ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2018. ISBN 978-80-7571-016-1.

⁸ PECKOVÁ, Barbora. Otázka diskurzu v rozhovorech s komunistickými funkcionáři. In PECKOVÁ, Barbora – RAJLOVÁ, Lucie – PEŠEK, Jiří (eds.). *Historie zrozená z rozhovoru: Interview ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2018, s. 27- 28 ISBN 978-80-7571-016-1.

⁹ Národní archiv ČR - fond ministerstva školství ČSR. karton 186. sign. 17A1-MS

¹⁰ KAUFMAN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010.

pracuje s rozhovory s pamětníky a snaží se na nich ukázat konkrétní situace. Je pravda, že jejich interpretace je spíše popisem a ukázkou z rozhovorů. Na druhou stranu mi autoři ukázali, jak je důležité pokládat správné otázky a pak možnosti, jak s konkrétními rozhovory pracovat.¹¹

Faktografická literatura

V této podkapitole bych se chtěla věnovat faktografické literatuře, která mi posloužila k pochopení zkoumaného období a zároveň i jako rámec pro mé otázky.

Pro pochopení kontextu a zasazení práce do konkrétního rámce, jsem čerpala z knihy *Dějiny Komunistické strany Československa*, která v celkovém měřítku slouží jako shrnutí působení komunistické strany. Nejvíce jsem využívala její část, která se zabývá obdobím 1989-1993. Autoři zde ale naráží na stejný problém, který se objevuje i v mé práci: “(...) *jedná se o období, které je stále spíše předmětem zájmu politologů než historiků.*”¹²

Období po pádu komunistické strany je stále neprobádané a kromě pár výjimek se tomuto období historici moc nevěnují.

Z pohledu sociální stránky věci mi nejvíce pomohla kniha Lenky Kalinové,¹³ ve které autorka shrnuje celé období od roku 1969-1993 a dotýká se tak období mého výzkumného zájmu. Zároveň nabízí shrnutí doby v několika složkách společnosti. Autorka se zde zabývá ekonomickou, sociální i politickou stránkou věci, díky tomu velmi dobře vykresluje tehdejší společnost.

Knihou upozorňuje hlavně na politický problém, který se nastal ve chvíli, kdy se v roce 1990 začalo jednat o rozdělení Československa. Tlak slovenské strany, kdy se společnost snaží vytvořit fungující demokratický systém, je v knížce označen za klíčový, což jsem se snažila zapojit do mých otázek.¹⁴

Další literaturou, ze které jsem čerpala, byly dvě publikace od Michala Pullmanna, *Konec experimentu*, a *Co byla normalizace?*, kterou publikoval společně s Pavlem Kolářem. Každá z knih mi posloužila jiným způsobem. První titul se zabývá zejména důvody rozpadu komunistického režimu v Československu. Druhý titul toto téma okrajově zmiňuje také, ale

¹¹ VANĚK, Miroslav - HOUDA, Přemysl. *Strípky mozaiky: Každodenní život české společnosti v období normalizace a transformace z pohledu orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2016, s. 87. ISBN 978-80-87398-97-5.

¹² KOCIAN, Jiří – PAŽOUT, Jaroslav – VILÍMEK, Tomáš – BALÍK, Stanislav – HLOUŠEK, Vít. *Dějiny Komunistické strany Československa IV: (1969-1993)*. Praha: Academia, 2020, s. 441. ISBN 978-80-200-3174-7.

¹³ KALINOVÁ, Lenka. *Konec nadějí a nová očekávání: K dějinám české společnosti 1969-1993*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2043-7.

¹⁴ KALINOVÁ, L. *Konec nadějí a nová očekávání*, s. 343–344.

zaměřuje se hlavně na vnitropolitické vztahy. Zajímavé je, že v těchto knihách autor vlastně uvádí, že jedním z důvodů, proč se nepodařilo komunistické straně vrátit zpět, bylo jejich vlastní rozhodnutí schovat násilí před společností.¹⁵

Dalším zajímavým upozorněním byla zmínka, která se týkala školství, kdy autor zmiňoval, že někteří žáci byli omezováni předchozím systémem a po roce 1989 se do běžných základních škol dostali i žáci, kteří by v předchozím systému neměli šanci. Rozhodla jsem se tedy i svých pamětníků zeptat, jestli něco takového pocítili.¹⁶

Pro přehled událostí, které se v daném období staly, mi posloužila kniha autorského týmu skládajícího se z Jaroslava Cuhry, Jiřího Ellingera, Adély Gjuričové a Víta Smetany. Nejvíce jsem využila zejména poslední dvě kapitoly, kde se v obecnějších konturách pojednává o roce 1989 nejen v kontextu československých dějin, ale také se zde kniha zabývá evropským dopadem pádu východního bloku. Představuje tak stručný, ale celistvý rámec událostí, které odstartovaly rozpad a transformaci východního bloku.

Je pravda, že mě nejvíce zajímaly části, které se věnovaly konkrétně Československu, kde autoři vysvětlují, co způsobilo pohyb událostí. Kromě toho, že se shodují s Pullmannem a jeho vysvětlením, že chybou byla otevřená policejní brutalita, která dala možnost vytvořit falešnou zprávu o úmrtí jednoho studenta, a tím pádem i lidi donutila k nějakému činu.¹⁷ Autoři tu ale upozorňují na další události, které se odehrály před listopadem 1989 a které také posloužily k vybudování pevnějšího základu pro transformaci.

Další kapitola této knihy, která pro mě byla důležitá se týkala období po pádu diktatury. Autoři v knize zmiňují zejména problém vytvoření a následně nastavení demokratického systému. Vše však bylo podporováno radostí společnosti, která se konečně mohla identifikovat s poslanci. Není proto překvapením, že v roce 1990 byla rekordní účast u voleb (90 %).¹⁸ Kniha ale upozorňuje, že zájem společnosti postupně klesal.

V tomto odstavci se vrátím trochu zpět k orální části mé práce. Je to z toho důvodu, že jsem pracovala ještě s knihou *Strípky mozaiky*,¹⁹ která se týkala příběhů lidí a jejich profesí během

¹⁵ KOLÁŘ, Pavel - PULLMANN, Michal. *Co byla normalizace?: Studie o pozdním socialismu*. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2017. ISBN 978-80-7422-560-4.

¹⁶ PULLMANN, Michal. *Násilí a klid k práci*. In KOLÁŘ, Pavel - PULLMANN, Michal. *Co byla normalizace?: Studie o pozdním socialismu*. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2017, s. 79–80. ISBN 978-80-7422-560-4.

¹⁷ CUHRA, Jaroslav - ELLINGER, Jiří - GJURIČOVÁ, Adéla - SMETANA, Vít. *České země v evropských dějinách: 4*. Praha: Paseka, 2006, s. 296 - 297. ISBN 80-7185-794-7.

¹⁸ CUHRA, Jaroslav - ELLINGER, Jiří - GJURIČOVÁ, Adéla - SMETANA, Vít. *České země v evropských dějinách: 4*. s. 300.

¹⁹ VANĚK, Miroslav - Přemysl HOUDA. *Strípky mozaiky: Každodenní život české společnosti v období normalizace a transformace z pohledu orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2016. ISBN 978-80-87398-97-5

normalizace a transformace. Kniha, stejně jako ty, které jsem již před tím zmiňovala,²⁰ je rozdělena do příspěvků několika badatelů, kteří se věnují orální historii. Jak už název napovídá, jedná se o soubor studií, které jsou všechny propojeny s jedním tématem.

Knihu jsem si vybrala jako podklad své práce z jednoho hlavního důvodu - chtěla jsem vidět, jak jednotliví autoři pracují s pamětníky a jak interpretují jednotlivé události. Ani jedna ze studií se mé bakalářské práce tematicky nedotkla, jelikož ani jeden z badatelů se nezabýval tématem školství, či povoláním učitele. Kniha mi posloužila tedy spíše jako inspirace, než coby zdroj informací.²¹

Jako další odrazový můstek pro situaci v Liberci v daném období jsem využívala bakalářskou práci Jiřiny Bumbové, která se zabývala listopadem 1989 na VŠST v Liberci. Hlavními zdroji byly popisy průběhu událostí a změn v oblasti mé práce a také jednání a reakce zaměstnanců i vedení vysoké školy.

Další kniha, která posloužila pro mé účely, se zabírala školstvím a vzdělaností od počátku 16. století až do doby po roce 1989. Nejvíce jsem čerpala z části po roce 1989, která se věnuje mému zkoumanému období. Je pravda, že spíše shrnovala fakta, která jsem se už před tím dozvěděla v archivu, takže to pro mě bylo v některých chvílích opakování. Kniha mi sloužila spíše jako utvrzení v některých otázkách, než nabídka nových témat.²²

Pro výzkum v oblasti vysokých škol jsem využívala práci Pavla Urbáška, která se věnuje právě vysokoškolskému systému vzdělávání v letech normalizace. Kniha výborně prezentuje období normalizace a problémy, které se zde objevovaly. Pro mojí práci ale představovala jen úvod zkoumaného období a netýkala se zcela mého tématu.²³

Kniha Miroslava Jirečka *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918–2013*²⁴ se věnuje podobnému tématu. Stala se důležitou součástí mé práce i když v obecné rovině a přímému vývoji ze strany systému. Důležitá pro mě byla z důvodu, že nabízela jistý souhrn událostí a norem. Kniha obsahuje i spoustu užitečného materiálu jako jsou tabulky a učební plány.

²⁰ Mám na mysli knihy: *Historie zrozená z rozhovoru: Interview ve výzkumu soudobých dějin a Strípky mozaiky: Každodenní život české společnosti v období normalizace a transformace z pohledu orální historie*

²¹ VANĚK, Miroslav - Lenka KRÁTKÁ - editoři. *Příběhy (ne)obyčejných profesí: Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2813-4.

²² NOVOTNÝ, Miroslav a kol. *Velké dějiny země Koruny české: školství a vzdělanost*. Praha: Paseka, 2020.

²³ URBÁŠEK, Pavel. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN: 978-80-244-1879-7.

²⁴ JIREČEK, Miroslav. *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918–2013*. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7571-9.

Autor poskytuje i jednotlivá shrnutí kapitol a jaké konkrétní komponenty se v nich dají hledat. Příkladem může být shrnutí kapitoly 1989-1995: „*Dějepis byl v tomto období zbaven ideologických pasáží, které deformovaly jeho podobu v předchozích čtyřech desítkách let. Započata byla cesta hledání, jak vyučovat dějepis v demokratické společnosti.*“²⁵

²⁵ JIREČEK, Miroslav. *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918–2013*. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 210. ISBN 978-80-210-7571-9.

1. Změny ve školství po roce 1989 v Československu

V této kapitole bych se ráda věnovala krátkému shrnutí, co se dělo po vlně reforem v roce 1989 v různých spolecích. Zabývat se chci hlavně školním rokem 1989/1990, který musel být pro spoustu vyučujících a studentů kvůli častým změnám velice náročný.

Při zpracování jsem využívala hlavně normativních pramenů z národního archivu, ve kterém se nachází fond ministerstva školství.²⁶ Tyto prameny zároveň porovnávám s kronikou Tanvaldského gymnázia, kde je zaznamenaná nálada ze změn, které ve školství nastávají a zároveň nabízí i kritiku MŠMT o tom více v další části kapitoly.²⁷

Jako faktografická literatura pro obecnější obzor mi zde posloužila kniha *Školství a vzdělanost*.²⁸ Autoři zaznamenávají jednotlivé změny školství a zákonů. Pomohlo mi to vytvořit si posloupnou dějovou linku událostí. Co se přímo dějepisu týče, využívám hlavně skripta *Základy oborové didaktiky dějepisu*²⁹ a práci *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918–2013*,³⁰ se kterými dávám normativní prameny do porovnání.

1.1. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

Dne 21. 4. 1988 došlo ke změně názvu ministerstva školství. Původní název, který byl Ministerstvo školství Československé Republiky, přechází na název Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT). Ministryní školství se 12. října 1988 stala pedagožka a politička komunistické strany Československa (dále KSČ) Jana Synková, která si svou pozici udržela pouze do prosince roku 1989.³¹

Novým dočasným ministrem se 5. prosince stal Milan Adam,³² který byl součástí Masarykova demokratického hnutí.³³ Svou funkci zastával až do prvních svobodných voleb,

²⁶ NA, f. MŠ ČSR, sign. 3II - SM, kart. 159, nezprac. NA, f. MŠ ČSR, sign. 10 - SM, kart. 176, nezprac. NA, f. MŠ ČSR, sign. 11 - SM, kart. 177, nezprac. NA, f. MŠ ČSR, sign. 17 - SM, kart. 189, nezprac. NA, f. MŠ ČSR, sign. 11, kart. 590, nezprac. NA, f. MŠ ČSR, sign. 17, kart. 828, nezprac.

²⁷ Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou (dále SOKA Jablonec nad Nisou). fond NAD 1280. Kronika Tanvaldského gymnázia 1975-1999.

²⁸ NOVOTNÝ, Miroslav a kol. *Velké dějiny země Koruny české: školství a vzdělanost*. Praha: Paseka, 2020. ISBN: 978-80-7432-985-2.

²⁹ JULÍNEK, Stanislav. *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2008, 275 s. ISBN 975-80-210-3495-2.

³⁰ JIREČEK, Miroslav. *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918–2013*. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7571-9.

³¹ Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou - fond NAD 1280. Kronika Tanvaldského gymnázia 1975-1999.

³² Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou - fond NAD 1280. Kronika Tanvaldského gymnázia 1975-1999.

³³ Hlavním úkolem jeho činnosti (přednáškové, výstavní, vzdělávací, publikační a vydavatelské) tehdy bylo, aby se etické, morální a humanitní ideje Tomáše Garrigue Masaryka staly nedílnou součástí nově vznikající demokratické společnosti (Deklarace Masarykova demokratického hnutí, listopad 1989, originální podpisy Václav Havel, Alexandr Dubček, Emil Ludvík).

kteřé se konaly v červnu roku 1990. Tehdy byl do čela ministerstva školství zvolen prorektor Karlovy Univerzity Petr Vopěnka,³⁴ který svou funkci zastával až do roku 1992.³⁵

Jak už vyplývá z prvních dvou odstavců, období 1989 a 1990 bylo pro MŠMT velmi obtížné, a to nejen z hlediska struktury. V té době před stál před novými politiky důležitý úkol: vybudovat ze socialisticky centrálně řízené vzdělávací soustavy nové, demokratické školství. Tím však nemám na mysli rozbourat celou strukturu starého systému. Důležité bylo vymyslet, jakým způsobem nově vzdělávat a zároveň na čem postavit základy nového vzdělávacího systému. Nejdůležitějším úkolem však zpočátku bylo určit si priority, které změny musí nastat jako první.

V té době byl zásadní zájem veřejnosti. Na základě dochovaných materiálů ve fondu MŠ ČSR si můžeme všimnout, že první velký zájem společnosti byl ze strany Občanského fóra (dále jen OF) a také z vedení jednotlivých škol a učitelských sborů. Mezi nejvíce opakující se požadavky bylo osamostatnění škol, čímž bylo hlavně myšleno, aby úloha rozhodování o škole v co největší míře připadla řediteli školy. Dále byly žádosti o úpravu maturitních zkoušek, které se nově měly skládat z českého jazyka, cizího jazyka a dvou volitelných předmětů. Zajímavým bodem byla žádost studentů, aby i jejich návrhy a názory byly brány v potaz. Nejdůležitější bod byl samotná informovanost veřejné společnosti o školství a o nadcházejících změnách.³⁶

Na některé ze žádostí MŠMT reagovalo již v roce 1990, kdy byly vydány dva zákony novelizující školní zákon a zákon o státní správě a samosprávě ve školství. Podle této novely byl školský systém rozdělen do následující soustavy: základní školy, základní umělecké školy, učiliště, střední odborné učiliště, gymnázia, střední odborné školy a speciální školy.³⁷

Přestože se ministerstvo samo snažilo, aby se informace o nadcházejících změnách opravdu objevovaly a dostávaly do celého Československa, z některých pramenů byly tyto snahy hodnoceny jako zmatené a hlavně bez pořádného vysvětlení.³⁸

Příkladem může být úryvek z kroniky Tanvaldského gymnázia, kde je přesně tento problém popsán: „*Celý školní rok 1989/90 probíhá však za složitých podmínek, o které se zasloužilo také MŠMT ČSR svými častými organizačními změnami, které byly často také nepřesně*

³⁴ Byl také zakládajícím členem Kruhu nezávislé inteligence. Podle Petra Kratochvíla, který o skupině píše v článku: Bulletin ČSAV 10/90 si tato organizace klade za cíl: rehabilitace vzdělanosti a racionality, pravdy a poznání, dialogu a tolerance.

³⁵ NOVOTNÝ, Miroslav a kol. *Velké dějiny země Koruny české: školství a vzdělanost*. Praha: Paseka, 2020, s. 542. ISBN 978-80-7432-985-2.

³⁶ NA ČR, f. MŠ ČSR, sign. 10-SM, kart. 176, nezpracováno.

³⁷ NOVOTNÝ, Miroslav a kol. *Velké dějiny země Koruny české: školství a vzdělanost*. Praha: Paseka, 2020, s. 544. ISBN 978-80-7432-985-2.

³⁸ SOKA Jablonec nad Nisou, fond NAD 1280. Kronika Tanvaldského gymnázia 1975-1999.

*publikovány v denním tisku. Tím docházelo k dezinformaci nejen mezi vyučujícími, ale i mezi rodiči a studenty. Nejvíce problémů vzniklo kolem výuky cizích jazyků[...]*³⁹

Jak zmiňuje úryvek, nejvíce tato nepřipravenost a nedostatečná informovanost zasáhla právě výuku cizích jazyků, což vlastně znovu zahltilo ministerstvo, protože na něj přicházelo mnoho stížností a petic snažících se zrušit povinnost výuky ruského jazyka. Tyto petice byly psané ze stran rodičů, ať už jednotlivců a nebo ze stran Spolku rodičů a přátel škol.⁴⁰ Nejčastějším argumentem bylo, že ovládat například anglický jazyk je mnohem prospěšnější pro budoucí kariéru žáků než jazyk ruský. Mezi nejčastěji preferované patřil právě anglický a německý jazyk. Jedním se zajímavých argumentů byla nářážka na chybějící učebnice v některých předmětech, jako je třeba dějepis, kde se učení zvládá i bez nich. Proč by tedy škola nemohla zaměstnat jako učitele cizího jazyka někoho, kdo jazyk umí a učitelské vzdělání by si dodělal později.⁴¹

Fakt, který je v dopise zmiňován, tedy chybějící učebnice pro některé ročníky, je další z problémů, s kterým se ministerstvo muselo v tomto období vypořádat. Zmíněný dopis byl napsán v roce 1990 a první nové učebnice pro dějepis vyšly až v roce 1991. Je zajímavé, že se ministerstvo rozhodlo vydat mnohem dříve učebnice pro matematiku a fyziku než učebnice pro dějepis.⁴² Na druhou stranu to ale dává smysl, když si uvědomíme, že co se týče přípravy, můžeme vlastně říci, že v matematice a ve fyzice se toho moc nemění, zatímco připravit zcela nově koncipované učebnici pro dějepis byl vzhledem k situaci podstatně náročnější úkol.

Ve stejný rok vychází i první osnova pro Základní školy, kde je patrné, že se ohledně otázky výuky dějepisu opírala MŠMT o předmětovou komisi pro dějepis v čele s Pavlem Bělinou.⁴³ Složení skupiny mělo zástupce, jak z Historického ústavu (Pavel Bělina, Jan Hájek, Josef Harna), Filozofické fakulty Karlovy univerzity (Jana Kovaříková, Robert Kvaček), Ústavu dějin východní Evropy (Milan Švankmajer) a učitelů základních škol.

1.1.1. MŠMT ze strany výuky dějepisu

Co se týkalo návrhů MŠMT k výuce dějepisu, moc pozornosti se na něj v této době nesoustředilo. Přeci jen se jedna ale skupina našla. Kabinet dějepisu při Okresním poradním sboru v Praze spíše žádal o doporučené materiály a navrhoval, jestli by se nedaly ve výuce

³⁹ SOkA Jablonec nad Nisou, fond NAD 1280. Kronika Tanvaldského gymnázia 1975-1999.

⁴⁰ NA ČR, f. MŠ ČSR, sign. 10 - SM, kart. 176, nezprac.

⁴¹ NA ČR Praha, f. MŠ ČSR, sign. 11 - SM, kart. 177, nezprac.

⁴² NA ČR Praha, f. MŠ ČSR, sign. 11 - SM, kart. 177, nezprac.

⁴³ *Učební osnovy základní školy. Dějepis 5.–8. ročník*. Praha: Fortuna, 1991.

využít původní atlasy. Konkrétně jsou zmiňovány tyto dva: Atlas československých dějin a Atlas světových dějin. Dále pak upozorňují, že by se rádi podíleli na soupisu úryvků z krásné literatury, která by byla možná použít ve výuce, jak pro žáky, tak pro učitele.⁴⁴

Je zde patrné, že ze začátku se spíše soustředilo na nové fungování systému školství a předměty se trochu odsouvaly stranou.

Jak jsem již naznačila výše, problém týkající se učebnic dějepisu se snažilo ministerstvo vyřešit. Bylo mezitím doporučeno využívat starší učebnice, nebo hodiny obohatit krásnou literaturou zabývající se tímto tématem.⁴⁵ Největším problémem bylo, že se do roku 1989 učilo pouze období do druhé světové války. Jen výjimečně někteří učitelé učili ještě období do roku 1947. To si žádalo dovzdělávání učitelů dějepisu ze strany vysokých škol, příkladem může být Pedagogická fakulta Karlovy Univerzity (dále PedF UK). Pamětníci se zmínili, že právě tyhle přednášky sloužily jako jeden ze zdrojů pro výměnu materiálů.⁴⁶

Z publikace *K dalšímu vzdělávání učitelů dějepisu*⁴⁷ jsem se dozvěděla, že hlavním pořadatelem byl Ústav pro rozvoj školství při PedF UK, který byl založen v roce 1990.⁴⁸ Mezi pořadateli patřily Jana Kohnová⁴⁹ - historička a filozofka, která se zabývala vzděláváním učitelů, a Marie Bezchlebová⁵⁰ - autorka metodických příruček pro střední odborné školství v oboru společenských věd.

Dále jsem se z publikace dozvěděla o třech přednášejících z letní školy z roku 1992, mezi ně patří Dagmar Hudecová, v té době vedoucí školní inspektorka v Plzni, se svou přednáškou s názvem *Kdo jsou Romové*, Zdeněk Jelínek,⁵¹ historik zabývající se západním a domácím odbojem a partyzánskými skupiny, s přednáškou *Rada tří*, Marie L. Neudorfllová,⁵² historička zabývající se dějinami 2. pol. 19. století, osobností T. G. Masarykem a problematikou

⁴⁴ NA ČR, f. MŠ ČSR, sign. 11 - SM, kart. 177, nezprac.

⁴⁵ NA ČR, f. MŠ ČSR, sign. 17 - SM, kart. 189, nezprac.

⁴⁶ Václav Ulvr v rozhovoru 15. 3. 2022. Eva Hovorková Týlová v rozhovoru 25. 3. 2022. Archiv autorky.

⁴⁷ *K dalšímu vzdělávání učitelů dějepisu: (vybrané texty a přednášky)*. Praha: Učitelská unie, 1992. ISBN 80-900147-9-8.

⁴⁸ Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání (ÚVRV): Pedagogická fakulta. *Pedagogická fakulta Ústav rozvoje a vzdělávání Univerzita Karlova* [online]. [cit. 2023-04-25]. Dostupné z: <https://pages.pedf.cuni.cz/uvrv/o-ustavu/>

⁴⁹ *K dalšímu vzdělávání učitelů dějepisu: (vybrané texty a přednášky)*. Praha: Učitelská unie, 1992, s. 15. ISBN 80-900147-9-8.

⁵⁰ *K dalšímu vzdělávání učitelů dějepisu: (vybrané texty a přednášky)*. Praha: Učitelská unie, 1992, s. 15. ISBN 80-900147-9-8.

⁵¹ Poznámka autorky: Z. Jelínek musel kolem roku 1974 ukončit kariéru učitele z důvodu normalizační persekuce a dělal skladníka. Až v roce 1978 mohl nastoupit jako historik do Muzea v Kolíně

⁵² Poznámka autorky: M. L. Neudorfllová V 70. letech se kvůli zájmu o dokončení studia rozhodla zůstat v Kanadě, protože tehdejší československé úřady nechtěly pobyt umožnit.

demokracie, s přednáškami *Je historie důležitá? a Masarykovo pojetí demokracie, jeho historické kořeny a jeho časovost*.⁵³

Na základě dalších pramenů byl 5. prosince 1989 vydán „metodický pokyn pro základní a střední školy“, kterým se zrušila výuka v duchu marxismu-leninismu. Žákům od té doby měly být v dějepisu vysvětlovány pojmy demokracie, tolerance a dialog s kladením důrazu na faktografii.⁵⁴

1.2. Občanské fórum a učitelé dějepisu na pražských gymnáziích

Kromě MŠMT se o úpravy snažily další organizace. Jak už jsem zmiňovala v předchozí podkapitole, jednu z největších rolí zde hrálo Občanské fórum. Lidé vstupovali do Občanského fóra hned po reformaci, a tak se tvořilo hned několik skupin, které vystupovaly za svou oblast. Mohlo to být město nebo okres.

Ve fondu MŠ ČR jsem našla mnoho takových žádostí. Nejzajímavější na těch žádostech bylo ale to, že se ve většině jednalo o žádosti zaměřené na střední školy, hlavně šlo pak o zájem gymnázií.

Když se vrátíme k hlavnímu tématu mé práce, což je výuka dějepisu, tak i v tom hrálo OF významnou roli. Fungovala v rámci něj totiž skupina učitelů dějepisu, konkrétně šlo o dějepisy na pražských gymnáziích (dále OF Dějepisu), kteří tehdejší změnu nejdříve vítali s radostí a pozitivním nadšením.

Od reformní vlny MŠMT si slibovali změny, které by mohly podpořit humanitní vzdělávání. Už v prosinci 1989 začali pracovat na svých návrzích pro MŠMT a 4. ledna byl jeden z prvních návrhů z požadavků odeslán.⁵⁵

Celý text byl rozdělen do několika kategorií. V první části byly shrnuty náměty, které jsou podle OF Dějepisu naprosto zásadní a potřebovaly neodkladné řešení. Do této sekce se řadila pomoc s maturitními zkouškami od odborných historiků, kdy autoři odmítají jako řešení pouze vyškrtat věci, které se nehodí, ale žádá, aby se definovaly “správné” osnovy a vymyslely nové

⁵³ *K dalšímu vzdělávání učitelů dějepisu: (vybrané texty a přednášky)*. Praha: Učitelská unie, 1992. ISBN 80-900147-9-8.

⁵⁴ JULÍNEK, Stanislav. *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2008, s. 41. ISBN 975-80-210-3495-2.

⁵⁵ Archiv Asociace učitelů dějepisu (dále jen Archiv ASUD). Šanon 1989 – 1992/3. Požadavky OF Dějepisu: Východiska, Návrhy a požadavky - Podklad pro diskuzi o současné aktuální problematice vyučování historie na gymnáziu.

a kloudné maturitní otázky.⁵⁶ Součástí dalšího bodu bylo upozornění na fakt, že nemohou být pouze vymazány maturitní otázky 2. světové války a dál se tématu maturit z dějepisu nevěnovat.

Další požadovanou úpravou byla úprava osnov výuky dějepisu pro 1. a 2. ročníky. Autoři návrhu žádali, aby nastal posun témat chronologicky směrem k současnosti. Poslední bod návrhu mluví o vyslovení nedůvěry redakční radě časopisu *Společenské vědy ve škole*, kdy navrhují, aby nově jmenovaní členové informovali v nových číslech časopisu o nových pohledech na události a osobnosti.⁵⁷

V druhé části se věnují požadavkům, které považují za nezbytné, ale není je potřeba řešit na místě. Mezi ně patří například zorganizovat systematické vzdělávání učitelů, kteří chtějí dále vyučovat dějepis na gymnáziích, a umožňovat jim tak důkladné a soustavné sebevzdělávání, či poskytnout jim texty, které by nahrazovaly neupotřebitelné učební materiály. Dále pak učitelé žádali úpravu atlasů, navrhovali spolupráci pedagogických ústavů s fakultami, jež vyučují historii, atd.⁵⁸

Jak už jsem zmiňovala v části zaobírající se MŠMT, v pramenech z národního archivu jsem objevila jediný záznam týkající se výuky dějepisu.⁵⁹ Jsou zde zaznamenány pouze tři požadavky, což nesedí s dopisy, které byly psané ze strany OF učitelů dějepisu. Jedná se o poměrně zajímavý důkaz, že komunikace ze strany MŠMT byla mizivá. Jak to napsala Helena Mandelová v příspěvku pro sborník ASUD: „[...] *Od ministra jsme odpověď nedostali. Představy o spolupráci byly asi pošetilé.*“⁶⁰

Členové OF Dějepisu se však nevzdali, stále posílali dopisy a snažili se, aby se s nimi zástupci MŠMT sešli a projednali reakci na změny situace ve vzdělávání. Upozorňovali je, a zároveň tím i odmítali nařízení, která měla z pohledu MŠMT dějepisu pomoci. Konkrétní příklad může být nařízení, kdy se dějepis a občanská výuka neměla do konce roku známkovat, což ovšem učitelé dějepisu nepovažovali za ten hlavní problém.⁶¹

Později se začal objevovat také problém s výukou cizích jazyků. Kromě toho, že se musel vyřešit problém s ruštinou, začal se řešit počet hodin, kdy jazyky díky této kauze získaly

⁵⁶ Archiv ASUD. Šanon 1989 – 1992/3 Požadavky OF Dějepisu: Východiska, Návrhy a požadavky - Podklad pro diskuzi o současné aktuální problematice vyučování historie na gymnáziu.

⁵⁷ Archiv ASUD. Šanon 1989 – 1992/3 Požadavky OF Dějepisu: Východiska, Návrhy a požadavky - Podklad pro diskuzi o současné aktuální problematice vyučování historie na gymnáziu.

⁵⁸ Archiv ASUD. Šanon 1989 – 1992/3 Požadavky OF Dějepisu: Východiska, Návrhy a požadavky - Podklad pro diskuzi o současné aktuální problematice vyučování historie na gymnáziu.

⁵⁹ NA, f. MŠ ČSR, sign. 10 - SM, kart. 176, nezprac.

⁶⁰ MANDELOVÁ, Helena. *Historické inspirace: Co není psáno, jako by nebylo...* Praha: ASUD, 2010, s. 9. ISBN 978-80-903419-5-1.

⁶¹ Archiv ASUD. Šanon 1989 – 1992/3. Dopis na ministrovi školství p. Adamovi 12/1989

mnohem více hodin na týden v každém ročníku. Proti tomu ale stály další předměty, a mezi nimi právě dějepis, který měl stále stejný počet hodin. O tomto problému se zmiňuje Helena Mandelová ve svém dopise, ve kterém odhalila své rozpaky nad tím, jak MŠMT v té době jednalo.⁶²

Ve stejném roce v březnu se členové OF Dějepis snažili své prosby dostat i do novin. Konkrétně odkazují na text, který pro *Lidové noviny* napsala Helena Mandelová. Text byl reakcí na jednání MŠMT a vlastně byl snahou upozornit společnost, co se v tuto chvíli děje. Pojmenovala ho: *Dejte, prosím, slovo také učitelům*.⁶³

Nejzajímavější část textu je zmínka o plakátech: Paní učitelko už nám nemusíte lhát, které v té době ještě stále visely na některých školách. Paní Mandelová zde zmiňuje, že vlastně tato věta sama postavila učitele do pozice pouhých loutek, které se nechávají ovládat systémem, a zmiňuje tam zajímavou připomínku, proč nikde nevisí plakát: Novináři, historikové, právníci, divadelníci... už nám nemusíte lhát. Tisk, který učitele napomínal, aby se vyléčili tímhle nevinným vtípem opravdu postavila učitele do nezáviděníhodné pozice.

*„To se politováním učitelského stavu a shovívavým nabádáním k vyučování pravdě nevyřeší. Ani trpkost učitelů přezíravým postojem veřejnosti k jejich stavu nezmizí. Vědí, že v minulosti byli právníci zavíráni do vězení, ale byli i soudci Milady Horákové, byli dramatikové typu Václava Havla, ale i Vojtěcha Trapla. I ve škole nezůstali jen učitelé typu bývalé poslankyně Návratové, to vědí nejlépe asi sami žáci.*⁶⁴

V textu je paní Mandelová vystihuje očistění některých povolání. Podle jejího názoru se všem povoláním dostalo možnosti být vnímáno společností v lepším světle. Učitelům ale podle Mandelové nebyl dán prostor ukázat se širé společnosti v lepším světle. Text je koncipován jako samotné volání po tom, aby učitelé dostali slovo. Text byl odeslán do *Lidových novin*, kde byl odmítnut. Dle Radky Kvačkové, vedoucí přílohy Akademie, by toto téma čtenáře nezajímalo.⁶⁵

V březnu navíc musela skupina OF Dějepis bojovat i o počet hodin ve výuce dějepisu. V roce 1990 vyšel předem schválený dokument o počtu hodin na základních školách a gymnáziích. Pro gymnázia, která ale neměla humanitní zaměření, by měl být počet hodin dějepisu snížen. Učitelé ze skupiny OF se tedy snažili aspoň uhájit minimální počet dvou hodin v každém ročníku na druhém stupni a na středních školách.

⁶² Archiv ASUD. Šanon 1989 – 1992/3. Dopis náměstkovi pro základní a střední školy MŠMT, odeslané 27.2.1990

⁶³ Archiv ASUD. Šanon 1989 – 1992/3. Dopis do Lidových novin s návrhem textu na otištění.

⁶⁴ Archiv ASUD. Šanon 1989 – 1992/3. Text do Lidových novin: *Dejte, prosím, slovo také učitelům*.

⁶⁵ Archiv ASUD. Šanon 1989 – 1992/3. Text do Lidových novin: *Dejte, prosím, slovo také učitelům*.

Na stranu učitelů se postavila i Česká historická společnost při Československé akademii věd (dále Česká historická společnost při ČSAV), která se snažila stejně jako OF Dějepis získat hodiny pro dějepis na základních školách a gymnáziích. V dopise, který napsali Jaroslav Pátek, předseda České historické společnosti při ČSAV, a Vratislav Čapek, didaktik a vedoucí katedry československých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, z 21. března zmiňuje, že by chtěli, aby se u výuky vlastivědy obnovila historická část.⁶⁶

Argumentem, proč podpořit výuku dějepisu, bylo že historie se může stát svědomím nových demokraticky smýšlejících občanů a že se konečně můžeme přiblížit k postavení historie, které vidíme v západním světě.⁶⁷

Ráda bych ještě zmínila, že základní členové tehdejšího OF Dějepis později obnovili Historický klub, který měl sloužit jako podpora učitelů. Nabízeli historické exkurze, přednášky a pomůcky, které měly pomoci podpořit učitele dějepisu. V roce 1995 někteří členové Historického klubu vytvořili Asociaci učitelů dějepisu, která převzala přesně tytéž kompetence.

1.3. Studenti

V této podkapitole bych se chtěla věnovat studentům, protože i oni byli účastníky změn tehdejší doby a snažili se aktivně zapojit. Však i sametovou revoluci započali právě oni.

V archivu MŠMT je k nalezení hned několik zdrojů, které svědčí o snaze studentů zapojit se do formování nové podoby školství. Příkladem může být dopis od studentů pražských gymnázií. Rozdělili své požadavky do dvou kategorií. První, které je potřeba řešit neprodleně, jako je například maturita ze čtyř předmětů: českého jazyka, cizího jazyka a volitelných předmětů, a plná informovanost veřejnosti o všech nastávajících změnách ve školství.⁶⁸

Druhou kategorii označili jako další návrhy, za kterými budou stát. Mezi ně patřila žádost o osamostatnění škol v rámci pravomoci rozhodování jejich ředitele. Možnost o rozhodnutí nepovinně volitelných předmětů nechat na ředitelství školy a poslední bod v této sekci byla žádost, aby i názory samotných studentů při vytváření učebních plánů byly brány v potaz.

Poslední část dopisu se věnuje poznámkám a vysvětlivkám s odůvodněními, proč je zrovna tento bod důležitý. Za zmínku stojí hned dva. První z nich upozorňuje na situaci „o nás bez nás“, který upozorňuje na to, že je potřeba změnit přístup ke studentům a je potřeba brát v

⁶⁶ Archiv ASUD. Šanon 1989-1992/3. Kopie dopisu České historické společnosti při ČSAV ministrovi školství M. Adamovi. 21.3.1990

⁶⁷ Archiv ASUD. Šanon 1989-1992/3. Kopie dopisu České historické společnosti při ČSAV ministrovi školství M. Adamovi. 21.3.1990

⁶⁸ NA ČR, f. MŠ ČSR, sign. 11 - SM, kart. 177, nezprac.

úvahu jejich názory. Druhý mluví zase o specifikaci škol, což nahrává roli individualismu.⁶⁹ Tyto požadavky svědčí o sebevědomí studentů, zjevně odrážející jejich roli při pádu komunistické diktatury.

⁶⁹ NA ČR, f. MŠ ČSR, sign. 11 - SM, kart. 177, nezprac.

2. Výuka dějepisu před rokem 1989

V téhle kapitole se chci zaměřit na postřehy, které pamětníci zmínili ohledně doby před rokem 1989. Kapitulu jsem rozdělila do tří částí. V prvních dvou se budu věnovat přímo pamětníkům a učebnicím, třetí část by měla sloužit jako shrnutí.

Pro svou práci jsem měla rozhovor celkem se sedmi pamětníky. Šest pamětníků pracovalo jako učitelé dějepisu na různých školách po Libereckém kraji před i po roce 1989. Poslední pamětník byl studentem vysoké školy s přípravou na učitele dějepisu během mého období zájmu.

Tato kapitola má sloužit k jakémusi porovnání a pomoci k tvorbě představy o tom, co v oblasti výuky dějepisu nastalo za změny a co naopak zůstalo stejné i po revoluci.

2.1. Pohled pamětníků na výuku dějepisu před rokem 1989

Otázky k této části jsem vymýšlela na základě předpokladu, že opravdu nastala nějaká změna. Je zajímavé pozorovat, že se odpověď u každého pamětníka lišila. V rozhovorech velká část pamětníků zmiňovala, že změnu jako takovou neshledali, ale v průběhu rozhovorů, nebo při druhém shledání se u některých našly momenty, které jim připadalo důležité zmínit. Právě těmto momentům bych chtěla věnovat tuto podkapitulu.

Pamětníkům byla položena otázka, zda si myslí, že se našlo něco v té době, co bylo ve smyslu pro školu dobré v dřívějším režimu. Pamětníci se rozhodně neshodli na jedné věci, ale uvedli pár příkladů.

Pamětník Ivan Bacmaňák, učitel dějepisu na Středním odborném učilišti strojní, stavební a dopravní Liberec, upozorňoval na fakt, že dříve bylo pro učitele i žáky jednodušší přejít z jedné školy do druhé. Jako důvod uvedl, že všechny školy na tom musely být s výukou stejně, což on sám hodnotil jako pozitivní přístup.⁷⁰ Je zajímavé, že tento fakt potvrzuje i následná snaha OF o reformu školství ve smyslu většího osamostatnění škol a výuky jako takové. Z této snahy pak mnohem později vzniká samotné RVP, které je ale následně kritizováno kvůli rozrůznění výuky.

Zároveň pamětník upozorňoval, že mu přišlo, že dříve museli studenti zvládnout mnohem větší množství faktografie než v pozdějších letech.⁷¹ Komunistický režim považoval vyučování historie jako nástroj. To se může zakládat na fenoménu tzv. historické nutnosti, kterou rozebírá marxisticko-leninistická filosofie: „*I když ve společnosti jednají bytosti nadané rozumem, které*

⁷⁰ Ivan Bacmaňák v rozhovoru 11. 2. 2022. Archiv autorky.

⁷¹ Ivan Bacmaňák v rozhovoru 11. 2. 2022. Archiv autorky.

usilují o určité cíle, nevylučuje to historickou nutnost a zákonitost. Ty se projevují prostřednictvím tohoto jednání, vedou nutně k výsledkům, které jsou nezávislé na vědomí a vůli jednajících lidí."⁷²

Pan Bacmaňák se přitom zároveň odvolával na učebnici od Jaroslava Charváta, marxisticky orientovaného historika a archiváře, autora učebnic dějepisu, Květy Mejdrické, docentka katedry obecných dějin a pravěku na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, a Jana Pečírky, docent věd o antickém starověku. Jejich kniha podle Bacmaňáka byla jedna z nejlépe zpracovaných učebnic na světové dějiny, pokud si odmyslíme části, které se věnují propagandě komunistického hnutí.⁷³ Pokud bychom se na zmíněnou knihu chtěli podívat blíže, jedná se o učebnici, která je koncipovaná pro tři roky výuky historie na gymnáziích. Zejména z částí věnovaných výuce moderních dějin je znatelný silný vliv ideologie komunistické strany a důrazu na dějiny tzv. dělnického hnutí. Hovoří se zde převážně o komunistických sjezdech a samozřejmě je zde SSSR zobrazen v tom nejlepší světle. Příkladem může být kapitola o nacistickém Německu, kdy se údajně SSSR stavěl nejrozhodněji a nejdůkladněji proti útočným plánům Německa.⁷⁴ Podobné aspekty jsem zaznamenala i v dalších učebnicích, ale o tom až v další podkapitole.

Další věcí, která byla hodnocena pozitivně od pamětníka Václava Ulvra, v době transformace vyučoval na Gymnáziu F. X. Šaldy, byl vznik nové koncepce výuky z roku 1976. Pamětník zmiňuje, že to byla dobře vymyšlená koncepce, na kterou pak školství v něčem navazovalo i po roce 1989.⁷⁵

Novou koncepcí se zabývali Václav Berkovec, František Frendlovský a Anna Valachová v období 1976-1979. Jejich hlavní body: [...] *jednota vědeckého vzdělávání a komunistické výchovy; vyučování celých dějin s důrazem na nejnovější dějiny, zejména dějiny socialismu, dějiny dělnického a komunistického hnutí a dějiny socialistických revolucí; dialektika světového a československého historického vývoje – v ZŠ s důrazem na dějiny Československa, ve školách II. cyklu s důrazem na světové dějiny; vztahy a souvislosti slovenských a českých národních dějin formulované z hlediska rozvíjení československého socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu; proporcionálnost v dialektické struktuře oborů dějin se*

⁷² ŠEPTULIN, Aleksandr Petrovič. *Filosofie marxismu-leninismu: Učeb. pomůcka pro výuku marxismu-leninismu na vys. školách*. Praha: SPN, 1973, s. 171. ISBN

⁷³ CHARVÁT, Jaroslav - MEJDŘICKÁ, Květa - PEČÍRKA, Jan. *Světové dějiny: učebnice pro 1.-3. ročník gymnázií a 1. a 2. ročník středních odborných škol*. 9. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1980.

⁷⁴ CHARVÁT, Jaroslav - MEJDŘICKÁ, Květa - PEČÍRKA, Jan. *Světové dějiny: učebnice pro 1.-3. ročník gymnázií a 1. a 2. ročník středních odborných škol*. 9. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1980, s. 490.

⁷⁵ Václav Ulvr v rozhovoru 15.3.2022. Archiv autorky.

zdůrazněním hospodářských dějin z hlediska dialekticko-materialistického pojetí dějin; zdůraznění dějin třídních bojů jako hybné síly, především dělnického a komunistického hnutí; cílevědomost při strukturování obsahu dějepisu z hlediska marxisticko-leninské periodizace dějin podle společensko-ekonomických formací; zpracování obsahu na základě modelování, analýzy, klasifikace, formulování dialekticko-materialistických hodnotících závěrů, zdůraznění a zdůvodnění společenského významu a využití poznávaných jevů a jejich zákonitostí v socialistické společnosti.⁷⁶

Část pamětníků zmiňuje, že tlak ze strany systému cítili jen častými marxisto-leninskými školeními, která byla povinná.⁷⁷

Důležitým prvkem těchto školení bylo připomenout názor: „*Filozofie tudíž je povolána rozpracovávat systém názorů na svět v celku, dávat jednotné pojetí všech ve světě probíhajících procesů, tj. být světovým názorem lidí.*“⁷⁸

Kniha *Filozofie marxismu-leninismu* je sice určena pro vysokoškolské studenty, ale na základě podobných učebnic se museli učitelé vracet k podobným skutečnostem ve svých školeních. Byla to věc, na kterou byli učitelé nuceni pravidelně docházet. „*V třídní společnosti je filozofie vždy stranická.*“⁷⁹

Další věcí, kterou zmiňují, byla nutnost klást důraz na aktualizace, které bylo potřeba zmínit na začátku hodiny. Někteří učitelé měli připravené věty, kterými začali svou hodinu. Takhle o tom mluví Eva Josífková, učitelka dějepisu na školách Základní škola Tanvald a Obchodní akademii Tanvald. Z jejího vyjádření je ale zřejmé, že v těchto případech šlo v podstatě o prázdný formalismus – a možná i nepochopení smyslu oficiálně požadovaných aktualizací: „*A jak po nás pořád chtěli ty aktualizace, tak jsem si potom vymyslela, že když byla čeština větu: Naše republika patří mezi státy, které vyrábějí kvalitní náramkové hodinky, a pak jsem si vždycky vymyslela, co se kde vyrábí a už to byla aktualizace a už to bylo dobré.*“⁸⁰

Jak můžeme z ukázky vidět, „aktualizace“ se nemusela týkat předmětu, který učitelé vyučovali. Nejdůležitější částí bylo zmínit zásluhy Československa. Pamětnice Josífková

⁷⁶ JIREČEK, Miroslav. *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918–2013*. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 188. ISBN 978-80-210-7571-9.

⁷⁷ Václav Ulvr v rozhovoru 15.3.2022. a Eva Hovorková Týlová v rozhovoru 25.3.2022. Archiv autorky.

⁷⁸ ŠEPTULIN, Aleksandr Petrovič. *Filozofie marxismu-leninismu: Učeb. pomůcka pro výuku marxismu-leninismu na vys. školách*. Praha: SPN, 1973, s. 9

⁷⁹ ŠEPTULIN, Aleksandr Petrovič. *Filozofie marxismu-leninismu: Učeb. pomůcka pro výuku marxismu-leninismu na vys. školách*. Praha: SPN, 1973, s.17

⁸⁰ Eva Josífková v rozhovoru 25. 2. 2022. Archiv autorky.

zmiňuje pak dále v rozhovoru, že po tomto úvodním vstupu se dále věnovala své standardní, faktograficky přirovaně výuce, založené na frontálním výkladu.⁸¹

Další pamětníci toto téma zmiňují také. Příkladem může být pan Bacmaňák, který v rozhovoru zmínil, že právě těmito aktualizacemi se cítil být omezený: „*Omezení bylo v tom smyslu, že se zdůrazňovala úloha Komunistická strany Československa a Sovětského svazu a každá hodina musela mít výchovný cíl. Pokud tam přišla inspekce tak tohle sledovala - výchovný cíl hodiny, že se zdůrazňovaly třeba zásluhy Komunistické strany Československa.*”⁸²

Podle pamětníků fungování školy záleželo hodně na postojích vedení školy. Někteří ředitelé podle pamětníků i hodně riskovali. Příkladem může být úryvek z rozhovoru s paní Josífkovou, která vzpomíná na přijetí učitele, který se po roce 1989 stal ředitelem, na jejich obchodní akademii: „*On byl vlastně takový disident, oni ho pronásledovali a naše ředitelka - vlastně oni se znali - a tak ho vzala jako učitele, on učil výtvarku, ruštinu, jinak to byl psycholog. Ona vlastně byla odvážná, že ho vzala. Byl u nás zhruba od roku 1980.*”⁸³

Jiní pamětníci hovoří o podobných situacích, kdy vedení školy, hlavně ředitelé, tzv. „přikrývali“ některé problémy nebo je spíše nehlásili,⁸⁴ a to nejen u učitelů, ale i u žáků. Pamětník Ivan Nývlt, student Tanvaldského gymnázia před rokem 1989 (během zkoumaného období byl studentem pedagogické fakulty v Ústí nad Labem),⁸⁵ vzpomínal na školní léta na Gymnáziu v Tanvaldě, kde byl ředitelem Vladimír Marousek. „*[...] běh na počest XVII. sjezdu KSČ jsme pojali jako takovou recesistickou akci. A místo běhu jsme vyšli takovejch ošuntělejch kabátech a kloboucích. Z toho byl průšvih.*”⁸⁶ Pamětník Nývlt vzpomíná, jak si mysleli, že na škole skončili, ale ředitel Marousek se rozhodl recesi nenahlásit a nechal mladíky dostudovat.⁸⁷

Když jsme hovořili přímo o dějepisu z hlediska chronologie výuky, valná většina pamětníků se shodla na tom, že se dějepis učil pouze do konce 2. světové války. Někteří zmiňují, že ti nejodvážnější dějepisaři učili látku až do roku 1948.⁸⁸

Podle Miroslava Jirečka se v dokumentech teprve po pádu monopolu ideologie KSČ začalo mluvit o úpravě výuky dějepisu v období po roce 1945. Přímo zde říká, že od té doby bylo

⁸¹ Eva Josífková v rozhovoru 25.2.2022. Archiv autorky.

⁸² Ivan Bacmaňák v rozhovoru 11. 2. 2022. Archiv autorky.

⁸³ Eva Josífková v rozhovoru 25. 2. 2022. Archiv autorky.

⁸⁴ Věra Anderová v rozhovoru 12.4.2022. Archiv autorky.

⁸⁵ Poznámka autorky: 28.9. 1991 byla slavnostně otevřena J. E. Purkyně v Ústí nad labem se třemi fakultami.

⁸⁶ Ivan Nývlt v rozhovoru 12.4.2022. Archiv autorky.

⁸⁷ Ivan Nývlt v rozhovoru 12.4.2022. Archiv autorky.

⁸⁸ Václav Ulvr v rozhovoru 15.3.2022. a Eva Hovorková Týlová v rozhovoru 25.3.2022. Archiv autorky.

vládou doporučeno tímto rokem končit.⁸⁹ To potvrzují i tehdejší učebnice, kterým se budu věnovat níže.

2.2. Učebnice před rokem 1989

První učebnice, kterou zde zmíním, se trochu odchyľuje od hlavního tématu mé práce. Jedná se o totiž vysokoškolskou učebnici *Úvod do studia dějepisu I.*⁹⁰ Její autor Bohumír Janoušek, historik a do roku 1976 děkan pedagogické fakulty v Českých Budějovicích, zde tvrdí, že člověk zabývající se historií by měl pracovat na základě tří principů: historismu, objektivnosti a stranickosti.⁹¹

Každý z trojice principů v knize podrobně rozpracoval. A i když se dnes z pohledu moderní doby může zdát, že objektivnost a stranickost se navzájem vylučují, záleží hodně na definici objektivnosti, kterou vysvětlil pan Janoušek vysvětlil takto: „*Poznat objektivní smysl dějiny znamená dát teoretický základ praktické činnosti revolučního dělnického a komunistického hnutí, vytvořit zbraň k revoluční přeměně společnosti. Proto se buržoazní historiografie a filozofie snaží úporně - leč marně - popřít objektivní smysl dějin a nahradit jej nadpozemským smyslem, subjektivismem apod., pokud jej vůbec nezavrhnou.*”⁹²

V tomto úryvku je vidět tendence si pojem objektivnosti upravit tak, aby se hodila do tehdejšího prostředí. Zároveň také definice vyznívá tak, že je vlastně v pořádku si upravovat dějiny dle ideologických direktiv.

Tendence využít dějepis jako důležitou zbraň k podpoře tehdejšího režimu a boji proti západnímu světu a kapitalismu je přímo vidět v další části textu: „*Vědecké poznání objektivní logiky a objektivního smyslu dějin využívá dělnická třída k tomu, aby uskutečnila své velkolepé historické cíle; rozvoj demokracie ve světě, zachování světového míru, pomoc národně-osvobozenckému hnutí, boj proti imperialismu, zničení kapitalismu, nastolení socialismu a komunismu.*”⁹³

⁸⁹ JIREČEK, Miroslav. *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918–2013*. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7571-9. s. 206

⁹⁰ JANOUŠEK, Bohumír. *Úvod do studia dějepisu: učební text pro posluchače dějepisu*. České Budějovice: Ostravská univerzita, 1981.

⁹¹ JANOUŠEK, Bohumír. *Úvod do studia dějepisu: učební text pro posluchače dějepisu*. České Budějovice: Ostravská univerzita, 1981, s. 23.

⁹² JANOUŠEK, Bohumír. *Úvod do studia dějepisu: učební text pro posluchače dějepisu*. České Budějovice: Ostravská univerzita, 1981, s. 26.

⁹³ JANOUŠEK, Bohumír. *Úvod do studia dějepisu: učební text pro posluchače dějepisu*. s. 26

Zároveň text pracuje s důležitostí některých prvků, například podtržením první věty. Odsouzení koncepce subjektivnosti, protože komunismus pracuje pouze s konceptem jedné pravdy, která je patrná v celém textu.

Jak sám autor píše: „*Proletářská, leninská stranickost je neoddělitelná od vědeckého poznání minulosti i současnosti.*”⁹⁴

Na tyto zásady navazují i osnovy dějepisu z roku 1978. Zdůrazňuje se zde důležitost dějepisu a hlavně jeho role při formování mladé společnosti: „*Dějepis v socialistické škole je výrazně ideově výchovným a integrujícím předmětem. V rámci všeobecného základního vzdělání se dějepis podílí na vytváření socialistického uvědomění žáků, na vytváření marxisticko-leninského vědeckého světového názoru a třídního postoje na základě ideologie dělnické třídy – marxismu-leninismu. Spolupůsobí při formování vědomí žáků k aktivní společenské angažovanosti, ovlivňuje jejich volné a morální vědomí ve smyslu celospolečenského úsilí naší dělnické třídy a jejich spojenců při budování komunistické společnosti. Pomáhá realizovat složky komunistické výchovy.*”⁹⁵

Základním údělem dějepisu bylo tedy seznamovat žáky s dělnickým hnutím a jejich zásluhy, k čemuž měli pomáhat tehdejší učebnice, které byly ideologicky zabarvené.

Učebnice, které jsem ve svém zkoumání využila, mají mnoho společného. Všechny vyšly za doby komunistické vlády a zaobírají se moderními a novodobými dějinami. Učebnice jsou převážně z 8. ročníku základních škol.

Kromě těchto faktů ale všechny vycházejí z citovaných osnov dějepisu, jsou tedy ideologicky zabarvené. Tím chci říct, že z učebnic vyplývají události jako černobílé. Je zde jasně stanovené dobré a špatné chování z hlediska komunistické ideologie. Příklad: dělnické hnutí je tu vychvalováno a stojí proti buržoazii, které je vykresleno jako to špatné, reakční.

V učebnicích se vystupuje proti “zlu” jako je buržoazie, katolická církev atd. Pokud se společnost nechala ovlivnit, hovoří se zde o ní jako o “*neuvědomělém obyvatelstvu.*”⁹⁶

Příkladů může být hned několik. Vykreslení události v učebnici pro 8. ročník, kde Miloň Dohnal, historik zabývající se československými dějinami a autor prací z dějin dělnického hnutí na severní Moravě, seznamuje s hospodářskou krizí a zmiňuje, že nejhůře krize dopadla na dělníky, kteří byli vykořisťováni tehdejší „buržoazií“.⁹⁷ Nebo v učebnici *Dějepis 3 pro*

⁹⁴ JANOUŠEK, Bohumír. *Úvod do studia dějepisu: učební text pro posluchače dějepisu.* s. 28

⁹⁵ *Učební osnovy základní školy. Dějepis 5.–8. ročník.* Praha: SPN, 1978, s. 5.

⁹⁶ DOHNAL, Miloň. *Dějepis pro 8. ročník základní devítileté školy.* 8. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1981, s. 220.

⁹⁷ DOHNAL, Miloň. *Dějepis pro 8. ročník základní devítileté školy.* Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1981, s. 11.

internátní střední školy autor popisuje dobu druhé světové války a tvoření partyzánských hnutí na území Protektorátu Čechy a Morava a vstupy lidí z různých sociálních vrstev a politických zřízení. Autor přitom však nezapomene zmínit informaci, že k nejstatečnějším údajně patřili příslušníci komunistických stran.⁹⁸ SSSR zde zároveň vystupuje jako udržitel míru a stát, který se snaží pouze ochránit ostatní státy. Příkladem může být druhá světová válka, kde v učebnici pro 8. ročník se podle autorů snaží SSSR ochránit před Německem, a proto vstupuje do Polska. Snaží se vyjednávat s Finskem, a potom ho musí napadnout, ale jen pro svoji ochranu.⁹⁹ To jsou jen některé příklady z mnoha.

Dalším rysem učebnic je časté používání cizích pojmů, i přesto, že se jedná o učebnice základních škol. Samozřejmě v učebnicích najdeme slovníček na zadních stránkách, ale četnost těchto výrazů je z hlediska věku žáků problematická.¹⁰⁰

Ještě než téma této podkapitoly ukončím, chtěla bych se věnovat vizuální stránce učebnic. Práce s prioritami je totiž patrná i z vizuálního zpracování učebnic. Některé odstavce jsou větší a převážně se v nich mluví o dělnických hnutích a zásluhách. Dále je zde typografové částečně pracují i se sytostí písma, což však samozřejmě může být v některých případech způsobené i technickou chybou psacího stroje.¹⁰¹

V některých učebnicích to však působilo cíleně. Příklad můžeme najít třeba v učebnici pro 8. ročníky, kde autor věnuje událostem první republiky a zejména odpůrcům sociálně demokratické strany a založení strany národně socialistické, kromě toho, že jsou tu lidé, kteří se přidali odsuzování jako neuvědomělá část dělnického obyvatelstva, je celý tento odstavec psán malým písmem. Za ním je ale další věta napsaná velkým písmem: „*Přes všechnu snahu a úsilí se však buržoazii nepodařilo socialistické dělnické hnutí rozbit.*”¹⁰²

2.3. Shrnutí

V rozhovorech se mi všichni učitelé shodli na tom, že dějepis chronologicky učili pouze do roku 1948. To ale učebnice z tohoto období popírají. Vystává tedy otázka, jestli mezi učiteli v Libereckém kraji (ale zřejmě i jinde) vládla tichá dohoda o nepřekročení určitého období.

⁹⁸ DOHNAL, Miloň. *Dějepis 3.* 2. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1976, s. 26.

⁹⁹ DOHNAL, Miloň - DOBIÁŠOVÁ, Růžena - ZELENÁK, Štefan. *Dejepis 8: pre 8.ročník základnej školy.* 1. diel. 3.vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989, s.28.

¹⁰⁰ DOHNAL, Miloň. *Dějepis pro 8. ročník základní devítileté školy.* 8. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1981, s. 250

¹⁰¹ VALACHOVÁ, Anna. *Dějepis: experimentální učební text pro 2. ročník gymnázia.* Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1980.

¹⁰² DOHNAL, Miloň. *Dějepis pro 8. ročník základní devítileté školy.* 8. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1981, s. 232

Výuka dějin socialistických zemí a Československa v období komunismu se dle většiny zkoumaných učebnic z období (pozdní) normalizace předpokládala jak na ZŠ, tak v posledních ročnících SŠ.

Jako příklad můžeme uvést události z 21. srpna 1968, o kterém se v učebnicích mluví jako o pomoci spřátelených vojsk pracujícímu lidu Československa a odstranění kontrarevolučního nebezpečí.¹⁰³ Tyto události výrazně zasáhly i Liberecko, což si někteří pamětníci velmi dobře vybavují. Je to pouze má domněnka, ale zdá se, že tento nesoulad mezi osobní zkušeností a oficiálním výkladem mohl vést k plošnému odmítání učit moderní dějiny po konci 2. světové války. Když jsem se zkoušela na toto téma ptát pamětníků obecněji, nejdříve se mi většinou dostalo odpovědi, že se necítily omezování. Když jsem se pak ale zkusila záměrně doptávat právě na rok 1968, myslím, že to některé z pamětníků přivedlo k zamyšlení. Příkladem může být paní Eva Hovorková Týlová, učitelka dějepisu na školách Gymnázium Jeronýmova a Gymnázium Tanvald, která mi po našem setkání později poslala email: „*No a vy jste už opakovaně zjistila, že v našem věku už asi mnozí nevzpomínají nebo mluví o jiném nebo to vidí jinak - ať už tak či onak. A jsou nebo nejsou soudní. Svědomí, názory, věk, nadřazení, doba - to vše ovlivňuje a nemusím vám to psát. Ale bylo to třeba vidět, když jste hodila konkrétní údaj - rok 1968. Já pořád tvrdila, že jsem necítila, že by nám něco zakazovali, hlídali, nutili říkat jinak. A zrovna rok 1968. Nebo osvobození Prahy - Rusové? Američané - Plzeň. Chování Rusů u nás. A taky Rusové - vyděšení - náctiletí kluci. To ale i poslední Hitlerovi vojáci. Ano, dostali bychom se i do tabuizovaných nebo zkreslovaných témat.*”¹⁰⁴

V úryvku je patrné, jakou změnou úsudku pamětnice Hovorková prošla. Už během našeho rozhovoru jsem si všimla, že když jí byla položena nějaká otázka, která šla proti jejímu prvotnímu tvrzení, že se jí rozbíjí obraz minulosti, který si vytvořila a začala o událostech přemýšlet jinak.

¹⁰³ DOHNAL, Miloň. *Dějepis 3*. 2. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1976. s. 180.

¹⁰⁴ Eva Hovorková Týlová v korespondenci 25.2.2022. Archiv autorky.

3. Výuka dějepisu v Libereckém kraji po roce 1989

V této kapitole se chci zaměřit na to, jak učitele vnímali události a změny, které kvůli změně režimu nastaly ve školství. Celá kapitola tedy opět napsána na základě mé práce pomocí postupů orální historie. Důležité je tedy zmínit, že některá tvrzení citovaná v mé práci mohou být zkreslená, ale právě s tímto vědomím s nimi pracuji a srovnávám je s archivními prameny i aktuální interpretací v příslušné odborné literatuře.

3.1. Změny na školách během vlny reforem

Všichni pamětníci se shodli na tom, že doba reforem byla chaotická, a to hlavně ve školství. Novinky o událostech se předávaly z člověka na člověka a mnoho učitelů ze škol získávalo informace poprvé od svých žáků. Tento kruh pak eskaloval třeba na škole v Tanvaldu, kde si osazenstvo studentů vynutilo setkání se zástupci, kteří se přímo účastnili demonstrace na Albertově 17. listopadu.

„Vzápětí naši žáci, tehdy se víc říkalo na gymplu studenti, vynutili na vedení školy i městské organizace KSČ velké shromáždění a tam pak přímí účastníci z Národní třídy mluvili a usvědčovali ze lži fráze, neinformovanost, dosavadní praxi, že pravdu má jen ta jedna strana – no, stačí napsat velký bratr nebo Orwellova Zvířecí farma?“¹⁰⁵

Z této ukázky je patrné, že si mnohdy učitelé nepřipadali omezováni. To ale neznamená, že nevěděli o propagandě, spíše se naučili v režimu tzv. chodit. Zároveň zde pamětnice Hovorková Týlová upozorňuje na velice důležitý zlom, a to, že změnu v přístupu k výuce iniciovali hlavně studenti. Totéž potvrzuje další pamětnice Věra Anderová, učitelka dějepisu na Gymnázium Tanvald, která hovoří o tom, že v roce 1989 za ní jezdili její studenti, kteří tehdy studovali vysoké školy v Praze, a vyprávěli jí, co se tam vůbec dělo, protože, jak pamětnice sama dodává, neměli o ničem ponětí.¹⁰⁶ Je tu zaznamenána i velká snaha zapojené studentské veřejnosti o rozšiřování povědomí o tom, co se událo.

Někteří pamětníci ale naopak považovali rok 1989 za osvobozující zážitek, možnost otevřenější výuky ve školách a vstupovali do nového státu s nadějí. Nejvíce na to vzpomíná pan Luboš Brett, učitel na základní škole 1. stupně a po 1989 učitel dějepisu pro 2. stupeň, který zmiňuje, že pro Jablonné v Podještědí i pro samotné vzdělávání přinesla transformace velká pozitiva.¹⁰⁷ Na druhou stranu podle Ivana Bacmaňáka překotnost událostí způsobila, že

¹⁰⁵ Eva Hovorková Týlová v rozhovoru 25.3.2022. Archiv autorky.

¹⁰⁶ Věra Anderová v rozhovoru 12.4.2022. Archiv autorky.

¹⁰⁷ Luboš Brett v rozhovoru 18.3.2022. Archiv autorky.

výuka nemohla probíhat plynule, protože se stále hovořilo o změnách systému a o tom, jaké konkrétní změny to s sebou přinese.¹⁰⁸

V kronice Tanvaldského gymnázia se také mluví o problému s výukou, který nastal od 20. listopadu, kdy se tehdejší studenti přidali na stranu pražských studentů a v důsledku častých stávek byla škola nucena výuku i zrušit. Docházelo k jednání mezi školou a stávkovým výborem. Situace se uklidnila teprve až začátkem prosince, kdy se zklidnila i situace v Praze. Výuka tedy mohla poté znovu probíhat, i když za složitých podmínek.¹⁰⁹

„A mám pocit, že bych měla shrnout ještě takto: víc než nesvoboda a zákazy a „velký bratr“ působilo to, že bylo čím dál víc a víc zdrojů – nových, umožněných, realističtějších, víc materiálů, na začátku navíc aspoň audio nahrávky, pak video, přehrávače a TV (časté dopolední vysílání pro školy), internet, odtajňování dokumentů, návraty emigrantů, příběhy rodin otevřeně, cestování, srovnávání atd. a tím změna přístupu studentů. Možná nutno napsat změna přístupu, která jim byla umožněna, [...]”¹¹⁰

Nové možnosti, které se v nově nastaveném systému demokracie otevřely i pro školství, byly nedožité, ale důležitá byla i změna vztahu učitele a dítěti. Student se zde stává důležitější složkou, kdy i on sám může nějakým způsobem rozhodnout o výuce. Samozřejmě jak i sama pamětnice Hovorková Týlová řekla, vždy to bylo hlavně o učiteli.¹¹¹

Období transformace bylo pro školy velice náročné už jen kvůli provozním změnám. Všichni pamětníci se shodují na tom, že většinou se změnilo pouze vedení školy, ale jiní pamětníci dodávají, že se spíše jednalo o důvod generační než ideologický.¹¹² Někteří to dokonce hodnotí i jako pouhou formalitu, která vlastně žádnou zásadní změnu škoie nepřinesla.¹¹³

Co se týče míry a způsobu proměny výuky, bylo to zjevně na každé škole jiné. Na Obchodní akademii v Tanvaldě vládla podle pamětnice uvolněná atmosféra, ale zároveň to byla doba plná zmatků. Největší problém vnímala pamětnice Josífková ve vydávání různých nařízení a formě, jakou se informace v té době šířily: *„Když přišel poprvé inspektor po tom roce 89, tak to byl náš bývalý kolega a to v té době chodili inspektoři a poklepávali jsme si na rameno, jak jsme dobrý a všechny ty papíry, co se předtím psaly, se zrušily. [...] Najednou zhruba po těch sedmi*

¹⁰⁸ Ivan Bacmaňák v rozhovoru 11. 2. 2022. Archiv autorky.

¹⁰⁹ SOkA Jablonec nad Nisou. fond NAD 1280. Kronika Tanvaldského gymnázia 1975-1999

¹¹⁰ Eva Hovorková Týlová v korespondenci 20.3.2022. Archiv autorky.

¹¹¹ Eva Hovorková Týlová v rozhovoru 25.3.2022. Archiv autorky.

¹¹² Eva Josífková v rozhovoru 25. 2. 2022. Archiv autorky.

¹¹³ Ivan Bacmaňák v rozhovoru 11. 2. 2022. Archiv autorky.

letech najednou z ničeho nic na nás byli jak psi. Nemáte papíry, na tohle musíte mít papíry a bylo to jako předtím.”¹¹⁴

Pamětnice Josífková zmiňuje v citátu úlevu od byrokratického systému vedení škol, které nastalo od roku 1989 až cca do let 1994/5. Poté se byrokratické vedení vrací zpět.

Skoro všichni pamětníci také zmiňují, že namísto vlastní iniciativy nějakým způsobem čekali na inovovaný princip vedení výuky dějepisu na základě direktiv ze strany MŠMT. Ať už to byly učebnice nebo plány výuky, či jakékoliv informace. I to svědčí o jakési kontinuitě chování a postojů učitelů k centrálnímu řízení výuky ve stylu let před pádem komunistického režimu.

V Tanvaldské kroniky najdeme ale také kritiku MŠMT a jeho způsobu předávání informací učitelům v praxi. Hlavně o zasílání těchto informací do škol bez řádného obecného otištění v materiálech, které by požadované změny celkově shrnuly.¹¹⁵ To potvrzuje i odborná literatura na toto téma: „*Pokyny ke změnám byly šířeny pomocí cyklostylovaných materiálů zasílaných na školy. Nedošlo k jejich otištění ve Věstníku ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy nebo v jiných publikacích informujících o legislativních normách z oblasti školství, což znesnadňuje jejich dohledání.*”¹¹⁶

Podle rozhovoru s pamětníkem Václavem Ulvrem však navzdory těmto zmatkům výuka na Libereckém gymnáziu probíhala hladce. Na škole pokračovali ve výuce stylem, na jaký byli zvyklí, pouze čekali na dodání nových učebnic. Když se objevil systémový problém s cizími jazyky, mělo Liberecké gymnázium výhodnější pozici, a to z toho důvodu, že poměrně brzy navázalo spojení na Německo. Zároveň i sami studenti jeví větší zájem o nabídku jazyků jako byla němčina a francouzština.¹¹⁷

Někteří pamětníci ale velkou změnu ve školství nezaznamenali, alespoň ne v tomto období. Podle nich došlo k odevzdání stranických knížek a jelo se dál jako dřív.¹¹⁸ Je zajímavé, že výraznějších změn si všímali především vyučující na gymnáziích. Při srovnání rozhovorů s pamětníky lze tvrdit, že nejdůležitějšími hybateli změn zde byli samotní studenti. Zdá se, že především studenti na gymnáziích se pokoušeli rozhodovat více o svém vlastním vzdělávání a snažili se učitele vyvést z jejich komfortní zóny.

¹¹⁴ Eva Josífková v rozhovoru 25. 2. 2022. Archiv autorky.

¹¹⁵ SOKA Jablonec nad Nisou. fond NAD 1280. Kronika Tanvaldského gymnázia 1975-1999

¹¹⁶ JIREČEK, Miroslav. Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918–2013. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 206. ISBN 978-80-210-7571-9.

¹¹⁷ Václav Ulvr v rozhovoru 15.3.2022. Archiv autorky.

¹¹⁸ Ivan Bacmaňák v rozhovoru 11. 2. 2022. Archiv autorky.

Dalším problémem, který se v novém školství později objevil, byly podle paní Hovorkové Týlové takzvané “dělnické rychlokvašky”. Objevil se nový trend, že všichni, kdo z ideologických důvodů nesměli nastoupit na některé typy škol, nyní mohou studovat, a tak se mnozí lidé rozhodli dokončit své vzdělání a dodělat si maturitu. Podle ní tento trend odstartoval právě pád komunistického režimu. Snižoval se tak zájem studentů o učiliště, protože nyní všichni mohli studovat vysokou školu. Zvýšený zájem tak naopak zaznamenala gymnázia.¹¹⁹

3.2. Pohled pamětníků na výuku dějepisu

Jak už jsem naznačila v předchozích kapitolách, dějepisáři to v rámci výuky v této době neměli úplně jednoduché. „*V první řadě, pořád byl ten zvyk učit to do druhé světové války. Tam teda ta zásadní změna musela nastat v té první republice. Ale vím, že jsem poměrně dlouho čekal na to, až dostanu do ruky aspoň nějakou učebnici.*”¹²⁰

Jak už jsem zmiňovala v předchozí kapitole, pamětníci se shodli, že látku dějepisu nejdále učili do roku 1948. Další období potom byla promlčena. Po roce 1989 tento zvyk přetrvával. Podle Julínka MŠMT dokonce doporučovalo, aby se učební látka dějepisu dovedla na základních i středních školách pouze do roku 1945¹²¹

Zároveň tento fakt potvrzuje pamětník, který v té době byl studentem vysoké školy v Ústí nad Labem, a vzpomíná, že samotné státnice na fakultách skončily otázkami k roku 1940. Pozdější období nebylo u zkoušek probíráno.¹²²

Bylo to nejen tím, že trvalo dlouhou dobu, než byly vytvořeny nové učebnice, ale i tím, že bylo třeba prozkoumat a připravit semináře pro učitele, aby oni sami mohli nově koncipovanou látku předávat dál. Svědčí to opět o značné setrvačnosti závislosti učitelů na centrálním rozhodování.

Na začátku to byl jen problém s učebnicemi, takže se iniciativnější učitelé snažili učit podle toho, co věděli, či podle toho, co sami nasbírali za léta své praxe. Případně si materiály mezi sebou učitelé vyměňovali. Někdy učitelům pomohly knihy a učebnice, které byly před rokem '89 zakázané: „*A po revoluci - to sloužily knihy zakázané, tedy zakázaní autoři. Jako studentka jsem stěhovala začátkem 70. let knihy na škole na půdu a pár jich zcizila. Vyřazovaly se jako závadné a byly kvalitní a třeba jedna měla hodně "čerstvě" zakázaných autorů, ale výborně*

¹¹⁹ Eva Hovorková Týlová v rozhovoru 25.3.2022. Archiv autorky.

¹²⁰ Václav Ulvr v rozhovoru 15.3.2022. Archiv autorky.

¹²¹ JULÍNEK, Stanislav. *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2008, s. 41. ISBN 975-80-210-3495-2.

¹²² Ivan Nývlt v rozhovoru 12.4.2022. Archiv autorky.

příšicích. Třeba Aškenazy¹²³ a jeho pohled na válku, židovskou problematiku. A já si z nich dělala přípravy. A pak jsem dostala v Liberci jako kantorka prořídít učitelskou knihovnu, prakticky ji snížit na snad 1/3. To šly knihy do kabinetů na škole, z vědecké a antikvariátu přišli probrat, prostě podle toho, jaký postup byl předepsán. No a já přitom zjistila, že odvážní předchůdci nezničili, ale zabalili a zastrčili mnoho zakázaných knih - i tu, co jsem kdysi zcizila. To bylo ještě před revolucí a tahle kniha a ještě další encyklopedie byly ve víc výtiscích a já věděla, že je mohu rozdat tiše kolegům. A mnohé jsem používala pro výuku češtiny ještě před pár lety.“¹²⁴

Pamětnice zde zmiňuje, že využívala starší knihy pro výuku češtiny. Zmiňovala ale, že pro výuku dějepisu odmítala vytahovat starší učebnice a že si učitelé v té době připravovali vlastní skripta a nebo obširné přípravy, podle kterých žákům diktovali. Dětem se v té době spíše vytvářela učebnice v jejich sešitech, zjevně však přetrvávala frontální výuka prostřednictvím výkladu.¹²⁵

Někdo využíval materiály, které vyšly krátce po převratu: „*No ona bezprostředně po roce 89 vyšla Hájkova učebnice. To nebyla učebnice, to byl v podstatě takový sešit, poměrně slabý, a to byl sešit na ty nový a nejnovější dějiny. A z toho já jsem vycházel v té době. A pak jsem čerpal, ty obrazové materiály opravdu z těch starých knížek. Hlavně z Edice archiv, kterou vydala Mladá fronta, kde vydávali nesmírně zajímavý lidi, jako Uhlíř, Kvaček, Nálevka a tak dále. Čili to byli lidi, kteří na té fakultě v Praze po roce 1989 učili.“¹²⁶*

První učebnice vyšly až v roce 1991. Do té doby bylo doporučeno přejímat informace ze starých učebnic, které vyšly před komunistickým režimem. 1990 vyšly prozatímní texty k výuce dějepisu, kterým se budu věnovat v sekci učebnic. Snažila jsem se dohledat Hájkovu učebnici, o které mluvil pamětník Ulvr. Našla jsem pouze učebnici, na které spolupracoval Jiří Hájek, divadelní kritik a historik, spolu s dalšími autory, která ale vyšla již roku 1958.¹²⁷ Bohužel žádnou jinou učebnici odpovídající popisu se mi nepodařilo dohledat.

Pamětník Václav Ulvr ale v uvedené citaci zmiňuje Edici archiv, která začala vycházet již v roce 1970 a specializovala se na literaturu faktu. Edice archiv pak pokračovala až do roku 2004. Mezi konkrétní autory, které pamětník zmiňuje, patří Dušan Uhlíř, historik zabývající se

¹²³ Poznámka autorky: Ludvík Aškenazy byl český spisovatel, reportér a rozhlasový pracovník, který polovinu svého života prožil v exilu.

¹²⁴ Eva Hovorková Týlová v korespondenci 25.3.2022. Archiv autorky.

¹²⁵ Eva Hovorková Týlová v rozhovoru 25.3.2022. Archiv autorky.

¹²⁶ Václav Ulvr v rozhovoru 15.3.2022. Archiv autorky.

¹²⁷ SOJÁK, Vladimír - HÁJEK, Jiří - VÁVRA, Jaroslav - VOŠAHLÍK, Josef ed. *Dějiny doby nejnovější: (1914-1945). Učební text dějepisu pro jedenáctý postupný ročník škol všeobecně vzdělávacích a pro třetí ročník škol pedagogických*. 5. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1958.

především dějinami 18. - 20. století, jeho kniha pro Edici Archiv se jmenuje *Anály ze spálené ulice*¹²⁸ (1979). Robert Kvaček, historik zabývající se dějinami novodobé světové diplomacie se zvláštním zřetelem k meziválečnému období a době 2. světové války, pomáhal k vytvoření dějepisných osnov pro základní školy, jeho kniha v dané edici se jmenuje *Historie jednoho roku*¹²⁹ (1976). Poslednímu autorovi Vladimíru Nálevkovi, jenž se zabýval nejnovějšími dějinami a dějinami Latinské Ameriky, v edici Archiv vyšly dvě knihy, a to *Poslední týden míru*¹³⁰ (1979) a *První týden míru*¹³¹ (1985). Šlo tedy paradoxně o produkci z éry normalizace.

Všeobecný postoj MŠMT byla improvizace - prozatím využít starších učebnic, jako byla například znovu vydaná učebnice *Dějiny československé*¹³² od Josefa Pekaře, původně z roku 1921, kterou využívali i na Tanvaldském gymnáziu.¹³³ Jiní pamětníci zase využívali knihy, které vyšly i za dob komunismu, například pamětník Bacmaňák si vzpomněl na výše zmíněnou učebnici Světových dějin od autorů Jaroslava Charváta, Květy Mejdřické, Jana Pečírky a kol., sám ale zmiňuje, že když se na to dívá z pohledu dneška, je potřeba brát některé věci v této učebnici s rezervou.¹³⁴

Důležitou součástí výuky byl učitel a jeho vlastní iniciativa. Někteří učitelé využívali všeho, co našli a posbírali. Aspoň tím se daly ozvláštňovat hodiny: „[...] A to bylo vše. Respektive bylo by, kdyby paní Leoška leta nesbírala cokoliv, kde našla, a nepodlepovala a třídila do šanonů podle historických slohů, popř. jinak. Cokoliv široce k historii – dějiny, krále, poddané při práci, bitvy, vybavení zámků, antické sochy, reprodukce, prostě cokoliv a my vždy před hodinou pár věcí vybrali a nechali kolovat.”¹³⁵

Samozřejmě se jako další materiály využívaly mapy a různé atlasy, které pomohly žákům přiblížit probíranou oblast.¹³⁶ To ale vše záleželo na učiteli.

Pamětnice Josífková si vybavila, že ze začátku v roce 1989 se ten rok neměl dějepis známkovat a společně s ním ani občanská výuka.¹³⁷ Pokusila jsem se na tento zajímavý fakt zeptat i jiných učitelů a jednoznačně odpovídali, že se dějepis známkoval,¹³⁸ ale tento fakt mi

¹²⁸ UHLÍŘ, Dušan. *Anály ze Spálené ulice*. Praha: Mladá fronta: Edice Archiv, 1979. ISBN 23-138-79.

¹²⁹ KVAČEK, Robert. *Historie jednoho roku*. Praha: Mladá fronta: Edice Archiv, 1976.

¹³⁰ NÁLEVKA, Vladimír. *Poslední týden míru*. Praha: Mladá fronta: Edice Archiv, 1979.

¹³¹ NÁLEVKA, Vladimír. *První týden míru*. Praha: Mladá fronta: Edice Archiv, 1985.

¹³² PEKAŘ, Josef. *Dějiny československé*. Praha: Akropolis, 1991. ISBN: 80-900354-2-6.

¹³³ Věra Anderová v rozhovoru 12.4.2022. Archiv autorky.

¹³⁴ Ivan Bacmaňák v rozhovoru 11. 2. 2022. Archiv autorky.

¹³⁵ Eva Hovorková Týlová v rozhovoru 25.3.2022. Archiv autorky.

¹³⁶ Eva Hovorková Týlová v rozhovoru 25.3.2022. Archiv autorky.

¹³⁷ Eva Josífková v rozhovoru 25. 2. 2022. Archiv autorky.

¹³⁸ Václav Ulvr v rozhovoru 15.3.2022. Archiv autorky.

později potvrdilo pátrání v archivu v ASUD, kde byla tahle pomoc ze strany MŠMT učitelé dějepisu odmítnuta.¹³⁹

Hovoří o tom i Julínek ve svém textu, ale zároveň také zmiňuje, že dočasné neklasifikování se doporučovalo pouze pro žáky 7. a 8. ročníků ZŠ a bylo to z důvodu výuky, která se v těchto ročnících zabírala nejnovějšími dějinami.¹⁴⁰

Dalším problémem pro dějepis, který si někteří pamětníci vybavili, byl boj o počet hodin. Původním plánem bylo získat pro dějepis ve vzdělávání větší počet hodin.¹⁴¹ Učitelé dějepisu ale nebyli jedinými, snaha o získání většího počtu hodin byla patrná i ze stran učitelů informatiky a jazyků.¹⁴²

1. září 1991 vešel v platnost první potrasformační učební plán a osnovy.¹⁴³ V učebním plánu nebyla poprvé pro většinu ročníků stanovena pevná časová dotace pro jednotlivé vyučovací předměty.¹⁴⁴ Pokud se ale zaměříme na dějepis, plán stanoví, že pro 5. ročník jsou zde vyčleněny 2 hodiny. Pro 6. - 8. zde nechávají prostor ředitelům školy, kteří mají rozhodnout o dotaci.¹⁴⁵ Svědčí to o úpadku významu dějepisu ve vzdělávání vůbec, zjevně v důsledku ideologického zatížení v letech komunismu. V některých školách se učitelé dějepisu tedy potýkali s bojem o alespoň zachování stávajícího počtu hodin: „*To bylo spíš tak, že o dějepis se muselo dost bojovat a dost si vybojoval, musím říct, že poměrně brzo. Vznikla Asociace učitelů dějepisu¹⁴⁶ po 1989 a v čele té asociace stála paní doktorka Mandelová, která byla vynikající kantorka ze základní školy na Smetance a pak učila na gymnáziu Voděradská myslím. Ona se dost zasahovala velmi silně, aby ty hodiny dějepisu pokud možno aspoň zůstaly. Aby se nešlo pod těch šest hodin na ty čtyři roky Ten cíl samozřejmě byl osm, ale je fakt, že se povedlo to, že přinejmenším těch šest hodin zůstalo, a to je podle mě rozumné[...].*“¹⁴⁷

Jak je patrné z tohoto úryvku z rozhovoru s panem Ulvrem, dějepisáři to na začátku neměli jednoduché. Boj o hodiny, částečná neklasifikace předmětu a chybějící učebnice vyvolávaly

¹³⁹ Archiv ASUD. Šanon 1989-1992/3. Dopis premiérovi Petru Pithartovi od H. Mandlové 11.7.1991

¹⁴⁰ JULÍNEK, Stanislav. *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2008, 275 s. ISBN 975-80-210-3495-2. s. 41

¹⁴¹ Václav Ulvr v rozhovoru 15.3.2022. Archiv autorky.

¹⁴² JIREČEK, Miroslav. *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918–2013*. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 205. ISBN 978-80-210-7571-9.

¹⁴³ *Učební osnovy základní školy*. Dějepis 5.–8. ročník. Praha: Fortuna, 1991.

¹⁴⁴ JIREČEK, Miroslav. *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918–2013*, s. 207.

¹⁴⁵ *Učební osnovy základní školy*. Dějepis 5.–8. ročník. Praha: Fortuna, 1991, s. 3.

¹⁴⁶ Jak už jsem zmiňovala ASUD vzniká až v roce 1995, do té doby fungovali jeho členové převážně v rámci Historického klubu.

¹⁴⁷ Václav Ulvr v rozhovoru 15. 3. 2022. Archiv autorky.

představy, že dějepis se může podávat v redukované podobě a že historický přehled není pro soudobou populaci nezbytný.¹⁴⁸

Jedním z dalších problémů podle Julínka byla představa učitelů o tom, jak provádět výklad podle stanovených jednotných osnov a učebnic, které měly zaručit jediný správný výklad minulé skutečnosti. Tenhle pohled nebylo snadné změnit. Na základě toho se začaly pořádat přednáškové cykly a besedy týkající se zejména tabuizovaných nebo předchozím režimem falšovaných témat.¹⁴⁹

Pamětníci tuhle skutečnost také připomínají. Podle nich byla spousta vysokých škol, které nabízely programy a přednášky, jež měly učitele dějepisu doučit hlavně období po druhé světové válce. Informací, které museli učitelé vstřebat, podle pamětníků bylo hodně a nějakou dobu tedy trvalo, než se tyto přednášky uskutečnily. Poté byla snaha učitelům předat nové informace v ucelené formě, aby je i oni sami mohli předávat žákům a studentům ve svých hodinách.¹⁵⁰

Do této doby zasahuje i organizace Historického klubu,¹⁵¹ která se snažila připravovat semináře, exkurze atd. pro učitele dějepisu, které měli za úkol učitele dovzdělávat a seznámit s pojetím moderních dějin.¹⁵²

Další institucí, která se snažila pomoci s dovzděláváním učitelů, byl Ústav rozvoje školství při PedF UK.¹⁵³ Ten zorganizoval letní školy, které začaly v roce 1992 a primárně sloužily jako zdroj získávání nových informací a inspirací pro výuku dějepisu. Kromě samotných přednášek, které v té době byly naplněny k prasknutí, jak zmiňují pamětníci, se na přednáškách daly získat nové materiály pro výuku.

A v téhle době se pořádaly takzvané letní školy učitelů dějepisu vždycky na začátku prázdnin čtyři dny v Praze na Filozofické fakultě v té velké posluchárně a ta byla docela našlapaná. Tam jezdilo hodně lidí a tam se dalo jednak něco sehnat, protože ty nakladatelství tam jako chodili

¹⁴⁸ HUDECOVÁ, Dagmar. *Místo školního dějepisu v dnešní školní výuce. Konstrukce učiva českého školního dějepisu a jeho realizace v základních dokumentech*. In BENEŠ, Zdeněk. (Ed.), *Historie a škola I. Otázky koncepce českého školního dějepisu*. Sborník ze semináře „Ke koncepci výuky dějepisu a občanské výchovy na základní a střední škole“ zorganizovaného MŠMT v Telči ve dnech 11.–12. dubna 2002. Praha: Albra, s. 25.

¹⁴⁹ JULÍNEK, Stanislav. *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2008, s. 41. ISBN 975-80-210-3495-2.

¹⁵⁰ Eva Josífková v rozhovoru 25. 2. 2022. Václav Ulvr v rozhovoru 15. 3. 2022. Eva Hovorková Týlová v rozhovoru 25. 3. 2022. Archiv autorky.

¹⁵¹ Archiv ASUD. Šanon 1989 – 1992/3. Záměry a činnosti učitelského odboru Historického klubu, s. 195

¹⁵² Archiv ASUD. Šanon 1989 – 1992/3. Záměry a činnosti učitelského odboru Historického klubu, s. 195

¹⁵³ *K dalšímu vzdělávání učitelů dějepisu: (vybrané texty a přednášky)*. Praha: Učitelská unie, 1992, s. 4. ISBN 80-900147-9-8.

mezi ty kantory, protože věděli, že tam vydělají. A pak od různých kantorů. To byla jako že ta druhá možnost vyměnit si tu zkušenost s někým dalším.¹⁵⁴

Tyto letní školy využívala i nakladatelství, která zde díky velkému množství lidí mohla prodat své výtisky nových učebnic. K letní škole z roku 1992 později vznikl i text s výběrem přednášek, které přednášející poskytli. Tento text sloužil jako praktická příručka pro ty, kteří se nemohli zúčastnit nebo si naopak chtěli osvěžit určité přednášky.¹⁵⁵

3.2.1. Podpora školy a nové metody

Kromě letních škol a učebnic mě zajímalo, zda pamětníci cítili podporu k využívání jiných metod, či možností ozvláštňení výuky. Někteří pamětníci hodnotí pozitivně možnost zkoušení nových metod a nové prameny a informace, které se po změně režimu otevřely. Všichni pamětníci se shodli, že cítili podporu minimálně v rámci jimi vyučovaného předmětu.

Množství podpory se samozřejmě lišilo. Byli takoví pamětníci, kteří to shrnuli jednou větou: „Co se týče učebnic a materiálů tak určitě.“¹⁵⁶

Jiní pamětníci podporu cítili možná více, protože se sami nadšeně vrhali do nových metod. Samozřejmě ne vždy tyto metody byly hned adaptivní. Samotní žáci na to mnohdy nebyli připraveni a učitelé některé metody ještě zcela neovládli: „To byl ze začátku docela problém, protože ta děcka na to nebyla zvyklá a já taky ne, takže já jsem zkoušel leccos a občas jsem strašně pohořel.“¹⁵⁷

Jedním z příkladů veliké podpory může být i zisk nové učebny pouze pro dějepis na Gymnázium F. X. Šaldy v Liberci.

„Já jsem cejtil velkou podporu díky tomu, že jsem se dostal do zahraničí. Byl jsem první ve Švýcarsku, byl jsem v Nizozemí. Byl jsem tedy v tom Bulharsku a ještě teda před rokem 89 jsem byl SSSR na stáži, tak prostě jsem si leccos okouk a když jsem potom přijel sem, tak jsem se to pokusil zrealizovat a měl jsem obrovské štěstí v tom, že v té době právě ze Západního Německa, šla proto naše šestileté studium velká podpora. A já jsem díky tady té podpoře získal odbornou učebnu dějepisu, kde jsem v té době měl vrchol techniky, což byly čtyři televize a

¹⁵⁴ Václav Ulvr v rozhovoru 15. 3. 2022. Archiv autorky.

¹⁵⁵ *K dalšímu vzdělávání učitelů dějepisu: (vybrané texty a přednášky)*. Praha: Učitelská unie, 1992, s. 4. ISBN 80-900147-9-8.

¹⁵⁶ Ivan Bacmaňák v rozhovoru 11. 2. 2022. Archiv autorky.

¹⁵⁷ Václav Ulvr v rozhovoru 15.3.2022. Archiv autorky.

kamera, která do toho byla propojená a plus vzadu příruční knihovnička a krásný německý mapy, takže na tu dobu to byla prostě docela bomba[...].”¹⁵⁸

Podobnou zkušenost s novou technologií měla i pamětnice Anderová, která zmiňuje, že ráda využívala videokazety, kde měla nahrané dokumenty z televize, jako příklad uvedla třeba dokumenty o československých legionářích.¹⁵⁹

Pamětnice Hovorková vnímala, že její škola byla k novým metodám spíše obezřetná. Vnímala, že zde vždy vládly obavy, zdali nové metody nenaruší výuku, jestli se stihnou osnovy atd. Nezažila sice moc odmítnutí, pokud chtěla něco navíc, ale stejně jí přišlo, že škola novým přístupům nerada podléhala.¹⁶⁰

Další metodou bylo propojení předmětů. Pamětnice Hovorková Týlová zmiňuje, že jako učitelka češtiny a dějepisu většinou měla na starosti stejné třídy a snažila se předměty trochu propojit, aby se dětem lépe chápaly souvislosti v předmětech.¹⁶¹

Později pamětnice využívala metodu, která byla pro ni zcela novou, a to tvorbu referátů a prezentování. V té době samozřejmě trochu náročnější, protože studenti referáty vytvářejí na základě učebnic a případně jedné doporučené encyklopedie. Pamětníci se ale líbila snaha změnit fungování ve třídě, kdy ona není jediným zdrojem pro předávání informací ve třídě.¹⁶²

Někteří pamětníci zůstali u svých starých metod. Pamětník Bacmaňák zmínil, že vždy volil metodu otázek, kdy se snažil přinutit studenty o určitých okruzích samostatně přemýšlet.¹⁶³

Všichni pamětníci ale nějakým způsobem zůstali u frontální výuky, kdy studentům převážně diktovali do sešitů. Ať už pracovali s učebnicí, nebo nechali své žáky tvořit vlastní zápisky z výkladu do sešitů. Frontální přenos informací pomocí výkladu učitele zůstal hlavní metodou výuky dějepisu.

Někteří pamětníci však zkoušeli výuku ozvlášťňovat již před rokem 1989 a tak v této snaze pokračovali. Příkladem mohou být třeba plánované exkurze po okolí v regionální výuce atd.¹⁶⁴

3.3. Učebnice dějepisu po roce 1989

Jak jsem již zmiňovala výše, v roce 1991 vznikla první osnova dějepisu pro základní školy. Obsah předmětu zde byl rozdělen do jednotlivých ročníků, v rámci kterých byly vyčtené

¹⁵⁸ Václav Ulvr v rozhovoru 15.3.2022. Archiv autorky.

¹⁵⁹ Věra Anderová v rozhovoru 12.4.2022. Archiv autorky.

¹⁶⁰ Eva Hovorková Týlová v rozhovoru 25.3.2022. Archiv autorky.

¹⁶¹ Eva Hovorková Týlová v rozhovoru 25.3.2022. Archiv autorky.

¹⁶² Eva Hovorková Týlová v rozhovoru 25.3.2022. Archiv autorky.

¹⁶³ Ivan Bacmaňák v rozhovoru 11. 2. 2022. Archiv autorky.

¹⁶⁴ Věra Anderová v rozhovoru 12.4.2022. Archiv autorky.

tématické celky, které byly pro vyučujícího závazné. Obsah či stanovení vyučovacích hodin pak bylo pouze v kompetenci učitele.¹⁶⁵

25. 10. 1990 se souhlasem s Ministerstva školství vyšly dva díly Dějepisu pro 8. ročník, šlo ovšem pouze o prozatímní texty.¹⁶⁶ Tyto materiály měly 70 stran. Autoři Jiří Jožák, historik a archivář zabývající se především československými dějinami v období 1918-1945, a Věra Olivová, historička věnující se dějinám první republiky, se v nich věnovali moderním dějinám Československa se zaměřením na českou část společnosti. Texty měly sloužit jako podpurný materiál do doby, než nakladatelství oficiálně vydají první učebnice.

Část svých provizorních textů pak autoři využili v novějších barevnějších učebnicích z roku 1995, které už pracují i s obrázky. Každý z autorů ale pracuje s textem jiným způsobem. Jiří Jožák svůj prozatímní text využil v nové učebnici slovo od slova, část textů případně zjednodušil.¹⁶⁷ Věra Olivová později text ve své učebnici z roku 1995 využila také. Prozatímní text, který silně doplnila, ale nevyužila celý, protože její nová učebnice se předchozího tématu dotýkala pouze okrajově.¹⁶⁸

Dalším nakladatelstvím, které se snažilo vytvořit novou řadu učebnic, bylo nakl. Fortuna. V roce 1991 vydalo sérii sešitů Historie v nepokřiveném zrcadle. Jak už název napovídá, autoři se zde snažili dějiny a hlavně jejich přednes žákům „očistit“ od pokřivených ideologických představ a nabídnout pohled, který je z hlediska faktografie jasný a jediný správný.¹⁶⁹

Tyto učebnice však nejvíce ze všeho připomínají vysokoškolská skripta. Jsou plné pojmů a každá z brožur se podrobně zabývá jiným, donedávna silně zideologizovaným obdobím, první světové válce a éře ČSR. V obou knihách jsem zaznamenala jakousi snahu o přehlednost textu a označení důležitosti informací. Hlavně práce s nadpisy a tučně psanými pasážemi. Druhý díl se ale spíše soustředil na množství textu.¹⁷⁰

¹⁶⁵ *Učební osnovy základní školy. Dějepis 5.–8. ročník.* Praha: Fortuna, 1991, s. 6-11.

¹⁶⁶ OLIVOVÁ, Věra. *Dějepis pro 8. ročník základní školy: Prozatímní učební text.* 1. díl. 2. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1992. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-04-26281-3.

JOŽÁK, Jiří. *Dějepis pro 8. ročník základní školy: Prozatímní text.* 2. díl. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1991. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-04-25438-1.

¹⁶⁷ JOŽÁK, Jiří. *Druhá světová válka a československý odboj.* Dotisk 2. vydání. Praha: Práce, 1995. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-208-0331-9.

¹⁶⁸ OLIVOVÁ, Věra. *Dějiny nové doby 1850-1993: učebnice dějepisu pro základní školy.* Praha: Scientia, 1995. ISBN 80-85827-94-8.

¹⁶⁹ SLÁDEK, Zdeněk. *Od demokracie k totalitě: Československo v letech 1945-1968.* Praha: Fortuna, 1991. ISBN 80-85298-33-3.

ŠŤASTNÝ, Vladislav. *Na cestě k národní svébytnosti a státní samostatnosti: České země v letech 1867-1918. Učební text pro výuku dějepisu v 7. až 9. ročníku základní školy.* Praha: Fortuna, 1991. ISBN 80-85298-09-0.

¹⁷⁰ SLÁDEK, Zdeněk. *Od demokracie k totalitě: Československo v letech 1945-1968.* Praha: Fortuna, 1991. ISBN 80-85298-33-3.

Zajímavé je, že černobílé vnímání dějin po roce 1989 přetrvávalo, nyní se však aktéři a jejich role obrací. Příklad: „*Komunisté nejdříve spolupracovali, pak ale zaujali stanovisko pevné třídní a internacionalistické, které jim nadiktovala Moskva.*”¹⁷¹

Učebnice v sobě má spousty zabarvených momentů, kdy ukazuje emoce samotného autora: „*Během deseti dnů ušlápnutá většina Čechů a Slováků zvedla hlavu a svou manifestační jednotou se rozhodla pro život v demokratickém státu.*”¹⁷²

V pozdějších učebnicích se tento vliv uvolňuje a učebnice se stávají víc obecné a bez emočního zabarvení. I když stále je zde patrná lehká tendence černobílého vidění a hrdosti na činy zejména českých hrdinů.

Všechny učebnice byly zaměřené zejména na vnímání české perspektivy k historickým otázkám, co se týká slovenské otázky, ta je zde vnímána okrajově. Znovu se pro příklad obrátím k učebnici Jaroslava Marka, kdy se zabývá slovenskou otázkou za dob komunismu, zejména v šedesátých letech.¹⁷³

Mluví zde o posílení pražského centralismu a jakým způsobem došlo k omezení slovenských orgánů, což bylo prezentováno jako výhra Slovenska a bylo označeno za proces splývání národů. Text však zmiňuje, jakou nevoli to vyvolalo na Slovensku a jaký neklid z toho vznikl.¹⁷⁴

Důvodem, proč tento aspekt učebnice zmiňuji, je zdůraznění důležitosti národnostní otázky v polistopadových letech, s vědomím, jaké problémy její potlačení způsobilo. Sám Jaroslav Marek však v knize moc prostoru slovenské problematice nevěnuje.

3.4. Shrnutí

Na základě informací, které jsem předložila v této kapitole, se jeví zřejmé, že doba bezprostředně po roce 1989 byla obdobím chaosu, který každý zvládal jinak. Někteří učitelé se rozhodli vrátit do podobné komfortní zóny, na kterou byli zvyklí. Tedy počkat, až jim někdo z MŠMT řekne, jakým způsobem mají učit. Někteří pamětníci se rozhodli využít příležitosti, které se jim naskytly v obohacení výuky, ale stále setrvali v nastavených zvyklostech frontální výuky.

¹⁷¹ MAREK, Jaroslav. *České a československé dějiny II: Od roku 1790 do současnosti. Učební text pro výuku dějepisu ve středních školách.* Praha: Fortuna, 1991, s. 100.

¹⁷² MAREK, Jaroslav. *České a československé dějiny II: Od roku 1790 do současnosti. Učební text pro výuku dějepisu ve středních školách.* Praha: Fortuna, 1991, s. 118.

¹⁷³ MAREK, Jaroslav. *České a československé dějiny II: Od roku 1790 do současnosti. Učební text pro výuku dějepisu ve středních školách.* Praha: Fortuna, 1991, s.19.

¹⁷⁴ MAREK, Jaroslav. *České a československé dějiny II: Od roku 1790 do současnosti. Učební text pro výuku dějepisu ve středních školách.* Praha: Fortuna, 1991, s. 19.

Učitelé měli stále zafixováno, že se dějepis dá vykládat pouze jedním správným způsobem, protože striktní faktografie je neomylná. Tento přístup k výuce a výkladu dějepisu bylo velmi obtížné u učitelů změnit, v mnoha ohledech tento problém přetrvává dodnes.¹⁷⁵ Jak napsal Stanislav Julínek ve své knize *Základy oborové didaktiky*: „[...] záleží především na vědomostech a komunikativních dovednostech učitelů, na obsahu vybraného učiva a také na zájmu žáků o tento obor.”¹⁷⁶

Někteří učitelé polistopadovou změnu ani nevnímali tak razantně. Tenhle aspekt vládl převážně v malých městech, kde se ani před rokem 1989 učitelé necítili omezení, ale také to nebylo vždy. Vnímání se lišilo na základě školy, na které pamětník učil. Pevně učitelé základních škol a učňovských oborů tyto změny nevnímali nikterak razantně. Na druhou stranu třeba gymnaziální školy zaznamenaly velké změny. A to nemluvím jen o prvních chvílích, kdy se studenti snažili stávkovat, ale i o pozdějších výhodách pro další vzdělávání, které transformace školství pro učitele přinesla.

Závěr mého zkoumání tedy není jednoznačný. Základním poznáním, ke kterému jsem došla, je, že vždy záleželo na konkrétním učiteli. Učitel byl základním předpokladem ke změně. Pokud chtěl zkoušet nové metody, bylo mu to ve většině případech dovoleno a velké množství učitelů k tomu cítilo podporu. Zároveň ale důležitým faktorem ke změnám byli samotní studenti.

Na rozdíl od Prahy, kde probíhal velký boj o udržení počtu hodin dějepisu, se tato situace v Liberci a jeho okolí moc netýkala. Spíše tu byl problém s formou výuky dějepisu, kterou si ale většina učitelů nechala stejnou, pouze pozměnili část faktografie, kterou vykládali.

¹⁷⁵ JULÍNEK, Stanislav. *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2008, s. 41. ISBN 975-80-210-3495-2.

¹⁷⁶ JULÍNEK, Stanislav. *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2008, s. 42. ISBN 975-80-210-3495-2.

Závěr

Svou bakalářskou práci jsem vypracovala na základě rozhovorů s pamětníky, archivních, zčásti dosud nezpracovaných fondů a práce s odbornou literaturou. Hlavním cílem bylo zaměřit se zde na orální historii a vyhodnocení rozhovorů s pamětníky.

V heuristické části výzkumu jsem proto kladla ohled na úskalí a problémy orální historie. Jako autorka jsem se snažila přistupovat k práci z pochopením, že paměť dokáže upravovat zkušenosti narátorů a že se jedná o vzpomínky, které mohou, ale též nemusí obsahovat reflexi skutečných prožitků a událostí.

Celkem se mi pro můj výzkum podařilo získat devět pamětníků, z nichž osm pracovalo v roce 1989 na školách jako učitelé dějepisu. Se všemi pamětníky jsem se osobně setkala, přičemž jsem vedla rozhovory na základě baterie otázek připravené dle metodologické literatury a na základě studia pramenů a literatury.¹⁷⁷

Pracovala jsem s prameny, které jsem našla v archivech. Nejvíce mi pomohly archivní prameny z Národního archivu ve fondu ministerstva školství, které se týkaly změn školství po roce 1989. Na základě těchto pramenů jsem vytvořila své otázky.

K samotným rozhovorům, které jsem uskutečnila, mohu říct toto. S každým pamětníkem rozhovor vypadal trochu jinak. Někteří pamětníci byli ve svých odpovědích jasní a struční. Tito pamětníci dokázali mé otázky rozvést buďto sami, nebo na můj následný dotaz. Druhý typ pamětníků mi spíše vyprávěl a občas odbíhal od tématu. V těchto případech jsem volila dvě návštěvy, kdy při prvním setkání pamětník na základě asociací vyprávěl a při druhém už se více soustředil na mé otázky.

S pamětnicí Evou Hovorkovou Týlovou se nám povedlo na základě domluvy připravit podobný proces, ale setkání bylo jedno. Paní Hovorkové Týlové jsem poslala své otázky před naším setkáním, aby věděla, jakého okruhu se to týká. Pamětnice mi po přečtení poslala text, ve kterém se rozepsala o výuce před a po roce 1989. Když jsme se potom sešly, pamětnice měla vyčištěnou hlavu a soustředila se na mé otázky a odpovídala věcně. A po našem setkání mi poslala i email, ve kterém mi napsala, na co si ještě po našem rozhovoru vzpomněla.

Po setkání s pamětníky se mi objevovaly další možnosti studia pramenů, jako byl například zmíněný archiv Asociace učitelů dějepisu nebo Státní okresní archiv v Jablonci nad Nisou, kde se nachází kronika Tanvaldského gymnázia.

¹⁷⁷ VANĚK, Miroslav - MÜCKE, Pavel. Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie. 2. vydání. Praha: Karolinum, 2015, s. 129 – 132. ISBN 978-80-246-2931-5.

Práci jsem rozdělila do tří kapitol, kdy první část představuje úvod do tématu a zaměřuje se převážně na transformaci a změny roku 1989 a co znamenala změna režimu pro výuku dějepisu. Jednotlivé podkapitoly hovoří o organizacích či skupině lidí, kteří se podíleli na proměnách ve školství s hlavním zaměřením na dějepis.

Druhá kapitola se zaměřuje na výuku dějepisu. Kapitola má tři podkapitoly. V první podkapitole se věnuji pamětníkům a jejich interpretaci a dávám jí do srovnání s prameny. V druhé podkapitole zpracovávám učebnice před rokem 1989. Celou tuto kapitolu zakončuji třetí podkapitolou, která má poskytnout shrnutí celé kapitoly. A tím tak čtenáři nabídnout celistvý obraz doby před reformací.

Třetí kapitola je hlavním jádrem mé práce. Hlavní práce zde byla s prameny a orální historií. Snažila jsem se zde popsat, jak byla výuka dějepisu náročná. Rozdělila jsem ji do čtyř podkapitol, kdy jsem první podkapitolu věnovala obecným změnám. Zbylá struktura je podobná jako v předchozí kapitole. V druhé se věnuji pamětníkům a jejich interpretaci s rozdílem, že se zde zajímám o vlastní praxi výuky a její obtíže ve sledovaném období. Třetí podkapitole se věnuji učebnicím a zakončuji čtvrtou se shrnutím celé kapitoly.

Práce je spíše sondou do výuky vybraných učitelů dějepisu a rozhodně nemám obecný závěr. Doba to byla chaotická a myslím, že to se mi povedlo v práci vystihnout. Kromě toho bych ale řekla, že práce došla k menším dílčím cílům, které bych tu chtěla vytáhnout a zdůraznit.

Prvním důležitým bodem je pokračující převaha frontální výuky, která i po roce 1989 převažovala. Jako metoda vyučování byla jen u některých pamětníků ozvlášťována audiovizuální formou, ať už tištěnými obrázky, nebo videi.

Pamětníci hodně zmiňovali posun technologie, kdy mohli začít kopírovat obrázky, které mohli nechat kolovat po třídě,¹⁷⁸ nebo zmiňovali využívání filmové produkce ve svých hodinách. Ať už tím bylo přehrávání filmů na videokazetách, kdy se jim povedlo nahrát si dokument z televize,¹⁷⁹ nebo výjimečně i vytvoření celé odborné učebny vybavené televizemi a videokamerou.¹⁸⁰

Druhý bod, který se zde hodně objevuje, je skutečnost, že většina učitelů čekala na centrálně schválené učebnice. Zároveň bylo patrné, že učitelé čekali na to, až jim někdo z pozice autority řekne, co vlastně mají učit. Až jim někdo dá jakýsi správný, „nepokřivený“ pohled na minulost, kterou oni potom prostřednictvím výkladu předají žákům.

¹⁷⁸ Eva Hovorková Týlová v rozhovoru 25.3.2022. Archiv autorky.

¹⁷⁹ Věra Anderová v rozhovoru 12.4.2022. Archiv autorky.

¹⁸⁰ Václav Ulvr v rozhovoru 15.3.2022. Archiv autorky.

Tenhle fenomén jediného správného výkladu se objevuje v celé mé práci. Ať už před rokem 1989, kdy se zde mluví o stranickém objektivismu, nebo během vlny reformy školství, kdy se mají vysvětlovat pojmy demokracie, tolerance a dialog, avšak s důrazem na věcnou faktografii. Pak se následně tento fenomén objevuje i v učebnicích, které vznikají po roce 1990, kde se autorské individuality snaží nabídnout jeden „nepokřivený“ pohled na dějiny, založený na faktografii.

Třetím bodem je sílící role studenta. I když se má práce týkala hlavně učitelů, bylo zajímavé v rozhovorech pozorovat, jak se zde odráží důležitost názorů a iniciativy studentů. V prvních chvílích probíhající transformace byli právě studenti pro mnoho učitelů zdrojem informací. Později při nastalých vlnách reformních kroků mnohdy učitelé na gymnáziích vnímali větší změny, kdy i sami studenti začali plnit roli partnera v dialogu, který v určitých mezích může rozhodnout o tom, co se bude učit.

Čtvrtý bodem, který bych chtěla zdůraznit, jsou pamětníci a jejich práce s vlastní pamětí. Již jsem zmiňovala případ s pamětnicí Hovorkovou Týlovou, která během našeho rozhovoru začala postupně trochu kritičtěji přemýšlet nad svými vzpomínkami na údajnou neomezenost volby témat výuky. Po našem rozhovoru mi ještě napsala, aby opravila svůj vlastní výrok. Jiní pamětníci však nevykazovali až takový posun ve vnímání svých vzpomínek.

Při rozhovoru s pamětníkem Nývltem mě on sám upozornil, že si musím uvědomit, že to, co on mi vypráví, je jeho subjektivní percepce událostí, které se staly, a mozek má tendence si vzpomínky upravovat a vidět je lepší nebo horší než byly.¹⁸¹

Ve pátém bodu bych se chtěla věnovat učebnicím, které vznikly v demokratických začátcích po roce 1989. Je zde cítit silné ovlivnění předchozím režimem, a to zejména ve spojitosti vnímáním historie jako černobílého světa, pouze zde dochází k proměně rolí dějinných aktérů.

Za sedmé jsem ve své práci naznačila, jak vypadala výuka dějepisu během reformních vln. Někde neprobíhala vůbec, jako třeba na gymnáziu Tanvald.¹⁸² Jinde se snažili vycházet pamětníci z toho, co sami věděli, a snažili se ve výuce pokračovat - jako v případě gymnázia F. X. Šaldy.¹⁸³

Jak je z mé práce patrné, na Liberecku neprobíhaly žádné radikální změny výuky. Změna zde spíše byla velice pomalá, až se zdá, že jediné, co se změnilo, byl obsah výuky nejvíce ideologizovaných období. Řekla bych, že tím jsem si odpověděla na své prvotní otázky.

¹⁸¹ Ivan Nývlt v rozhovoru 12.4.2022. Archiv autorky.

¹⁸² Eva Hovorková Týlová v rozhovoru 25.3.2022. a Věra Anderová v rozhovoru 12.4.2022. Archiv autorky.

¹⁸³ Václav Ulvr v rozhovoru 15.3.2022. Archiv autorky.

Změna na učitele určitě dopadla a některé ovlivnila v tom smyslu, že se pro ně otevřely nové možnosti. Na druhou stranu to některým pamětníkům ztížilo práci a než vyšly učebnice, tak si museli vytvářet komplikovanější přípravy. Změna tedy na každého jednotlivce působila jinak, ale z rozhovorů mi nevyplývalo, že by někdo z pamětníků prošel nějakou razantní změnou postojů či vyučovacích metod.

V polovině devadesátých letech se postupně začala situace uklidňovat, vyšly nové ucelené učebnicové řady, ale začaly se také vracet byrokratické principy. Myslím si, že to byl největší problém transformace školní praxe 90. let. Na začátku, když se projevíly první efekty pádu ideologizovaného obrazu dějin, byli mnozí učitelé dějepisu v šoku a čekali, až jim někdo podá pomocnou ruku. Když se konečně probrali, že by mohli začít riskovat, tak se pomoc ze strany MŠMT objevila. Přišly nové učebnice - a vrátily se „staré“ papíry. Ve své práci jsem se pokusila zachytit a vystihnout hlavně tu část chaosu po dočasném uvolnění centrálního řízení, s malým náznakem znovu přicházející byrokracie.

S prací by se dalo pokračovat dál a podívat se, jak proměna výuky vypadala v dalších krajích. Případně by mohlo být zajímavé pokračování, kam šla výuka dějepisu dál. Například po rozdělení České a Slovenské federativní republiky.

Případně by se někdo mohl zaměřit na konkrétní aspekty zmíněné v mé práci. Třeba výměna z ruského jazyka na anglický a její dopad na terminologii v učebnicích. Nebo by se případně dalo zaměřit přímo na skupinu ASUD a její fungování a ovlivnění výuky dějepisu. Mne však nakonec během výzkumu nejvíce zaujaly osobnosti, které byly zodpovědné za ideologizovaný obsah učebnic normalizačního období, jako byl např. Miloň Dohnal.

Seznam pramenů a literatury:

Prameny:

Archiv Asociace učitelů dějepisu. Šanon 1989-1992/3 (nezpracováno).

CHARVÁT, Jaroslav - MEJDŘICKÁ, Květa - PEČÍRKA, Jan. *Světové dějiny: učebnice pro 1.-3. ročník gymnázií a 1. a 2. ročník středních odborných škol*. 9. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1980.

DOHNAL, Miloň - DOBIÁŠOVÁ, Růžena - ZELENÁK, Štefan. *Dějepis 8: pre 8.ročník základnej školy*. 1. diel. 3.vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989.

DOHNAL, Miloň. *Dějepis 3*. 2. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1976.

DOHNAL, Miloň. *Dějepis pro 8. ročník základní devítileté školy*. 8. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1981.

K dalšímu vzdělávání učitelů dějepisu: (vybrané texty a přednášky). Praha: Učitelská unie, 1992, s. 4. ISBN 80-900147-9-8.

JANOUSEK, Bohumír. *Úvod do studia dějepisu: učební text pro posluchače dějepisu*. České Budějovice: Ostravská univerzita, 1981.

JOŽÁK, Jiří. *Dějepis pro 8. ročník základní školy: Prozatímní text*. 2. díl. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1991. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-04-25438-1.

MAREK, Jaroslav. *České a československé dějiny II: Od roku 1790 do současnosti. Učební text pro výuku dějepisu ve středních školách*. Praha: Fortuna, 1991.

Národní archiv ČR. fond Ministerstva školství ČSR, signatura 3II - SM, karton 159, nezpracováno.

Národní archiv ČR. fond Ministerstva školství ČSR, signatura 10 - SM, karton 176, nezpracováno.

Národní archiv ČR. fond Ministerstva školství ČSR, signatura 11 - SM, karton 177, nezpracováno.

Národní archiv ČR. fond Ministerstva školství ČSR, signatura 17- SM, karton 189, nezpracováno.

Národní archiv ČR. fond Ministerstva školství ČSR, signatura 11, karton 590, nezpracováno.

Národní archiv ČR. fond Ministerstva školství ČSR, signatura 17, karton 828, nezpracováno.

OLIVOVÁ, Věra. *Dějiny nové doby 1850-1993: učebnice dějepisu pro základní školy*. Praha: Scientia, 1995. ISBN 80-85827-94-8.

SLÁDEK, Zdeněk. *Od demokracie k totalitě: Československo v letech 1945-1968*. Praha: Fortuna, 1991. ISBN 80-85298-33-3.

SOJÁK, Vladimír - HÁJEK, Jiří - VÁVRA, Jaroslav - VOŠAHLÍK, Josef ed. *Dějiny doby nejnovější: (1914-1945). Učební text dějepisu pro jedenáctý postupný ročník škol všeobecně vzdělávacích a pro třetí ročník škol pedagogických*. 5. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1958.

Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond NAD 1280. Kronika gymnázia Tanvald 1975-1999

ŠEPTULIN, Aleksandr Petrovič. *Filosofie marxismu-leninismu: Učeb. pomůcka pro výuku marxismu-leninismu na vys. školách*. Praha: SPN, 1973.

ŠŤASTNÝ, Vladislav. *Na cestě k národní svébytnosti a státní samostatnosti: České země v letech 1867-1918. Učební text pro výuku dějepisu v 7. až 9. ročníku základní školy*. Praha: Fortuna, 1991. ISBN 80-85298-09-0.

Učební osnovy základní školy. Dějepis 5.–8. ročník. Praha: Fortuna, 1991.

VALACHOVÁ, Anna. *Dějepis: experimentální učební text pro 2. ročník gymnázia*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1980.

Literatura:

BENEŠ, Zdeněk. (Ed.). *Historie a škola I. Otázky koncepce českého školního dějepisu*. Sborník ze semináře „Ke koncepci výuky dějepisu a občanské výchovy na základní a střední škole“ zorganizovaného MŠMT v Telči ve dnech 11.–12. dubna 2002. Praha: Albra.

BUMBOVÁ, Jiřina. *Listopad 1989 na VŠST v Liberci*. Liberec, 2013. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci. Katedra historie 2013. Vedoucí práce Mgr. Lozoviuková Kateřina, PhD.

JIREČEK, Miroslav. *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918–2013*. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7571-9.

JULÍNEK, Stanislav. *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2008, 275 s. ISBN 975-80-210-3495-2

KALINOVÁ, Lenka. *Konec nadějí a nová očekávání: K dějinám české společnosti 1969-1993*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2043-7.

KOCIAN, Jiří – PAŽOUT, Jaroslav – VILÍMEK, Tomáš – BALÍK, Stanislav – HLOUŠEK, Vít. *Dějiny Komunistické strany Československa IV: (1969-1993)*. Praha: Academia, 2020. 591 s. ISBN 978-80-200-3174-7.

KAUFMAN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010.

KOLÁŘ, Pavel - PULLMANN, Michal. *Co byla normalizace?: Studie o pozdním socialismu*. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2017. ISBN 978-80-7422-560-4.

MANDELOVÁ, Helena. *Historické inspirace: Co není psáno jako by nebylo...* Praha: ASUD, 2010. ISBN 978-80-903419-5-1

NOVOTNÝ, Miroslav a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české: školství a vzdělanost*. Praha: Paseka, 2020.

PECKOVÁ, Barbora – RAJLOVÁ, Lucie – PEŠEK, Jiří (eds.). *Historie zrozená z rozhovoru: Interview ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2018. ISBN

PELIKÁNOVÁ, Hana - VANĚK, Miroslav - MÜCKE, Pavel. *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-08.

POSPÍŠILOVÁ, Tereza - ŠŤOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. *Příběhy budování občanského sektoru v České republice po roce 1989*. Praha: Karolinum, 2019. ISBN 978-80-249-4427-1.

PULLMANN, Michal. *Konec experimentu: Přestavba a pád komunismu v Československu*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2011. ISBN 978-80-87271-31-5.

URBÁŠEK, Pavel. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN: 978-80-244-1879-7-

VANĚK, Miroslav - Přemysl HOUDA. *Střípky mozaiky: Každodenní život české společnosti v období normalizace a transformace z pohledu orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2016. ISBN 978-80-87398-97-5.

VANĚK, Miroslav - KRÁTKÁ, Lenka a ed. *Příběhy (ne)obyčejných profesí: Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2813-4.

VANĚK, Miroslav - MŮCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. 2. vydání. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2931-5.

ZÍDEK, Petr. *Lidé roku 1989: Vítězové a poražení sametové revoluce*. Praha: Radioservis, 2019. ISBN 978-80-242-6319-9.

Pamětníci:

Mgr. Anderová Věra

PaedDr. Bacmaňák Ivan

Mgr. Brett Luboš

PhDr. Hovorková Týlová Eva

Mgr. Josífková Eva

Mgr. Nývlt Ivan

Mgr. Ulvr Václav